

Onrust in de stad

Wat leren de rellen in Stockholm ons?

Jorg Kustermans

Rapport
Maart 2014

Inhoudstafel

SYNTHESE	2
1 SITUERING	6
2 WAAROM STOCKHOLM?	8
3 EEN KORTE INLEIDING OP DE CASE	10
4 CONTEXT EN COLLECTIEF GEWELD	14
5 AANZET TOT EEN VERKLARING	18
6 WAT LEREN DE RELLEN IN STOCKHOLM ONS?	30
BIJLAGE 1: ONDERZOEKSMETHODOLOGIE	34
EINDNOTEN	37

Synthese

De herontdekking van stedelijk geweld

Parijs in 2005, Athene in 2008, Londen in 2011. Maar ook Antwerpen in 2002 en 2012, Brussel en Stockholm in 2013. Ondanks de variatie in context, vorm en intensiteit, maken veel waarnemers zich zorgen over de terugkeer van relatief grootschalig collectief geweld in de stedelijke publieke ruimte. Men zou de lijst gemakkelijk kunnen aanvullen met minder iconische voorbeelden, die enkel de lokale media hebben gehaald, of met oudere of niet-Europese voorbeelden (o.a. Vaulx-en-Velin in 1971, Brixton in 1981, Gujarat in 2002, Rio de Janeiro in 2013, Istanbul in 2013). De herontdekking van de stad, die zich de laatste jaren in verschillende fora voltrekt, gaat gepaard met een herontdekking van verschillende vormen van stedelijk geweld. Stadsrellen – die historisch van uiteenlopende reikwijdte zijn geweest: van opstoot over tumult tot mouterij en revolutie – vormen een prominent voorbeeld.

Niet elke rel wekt evenveel verbazing. Aan sommige Franse buitenwijken of Britse stadsdelen kleefde een gewelddadig imago zodat een rel er, door buitenstaanders, bijna op schouderophalen wordt onthaald. Op een even intuïtieve manier begrijpen we het wanneer protest onttaardt in geweld in een autoritaire context. In de eigen achtertuin, wanneer rellen uitbreken in buurten als Borgerhout of Kuregem, vallen we snel terug op traditionele verklaringsmodellen. De ene stem zal snel wijzen op de link met economische achterstand. De andere stem maakt zich zorgen over de ontwikkelingen van de multiculturele maatschappij. Nog een stem benadrukt de gevoelens van frustratie. En weer anderen zullen de criminele aard van het geweld onderstrepen. *Plus ça change*, zo lijkt het wel, *plus c'est la même chose*.

Het verrassende karakter van de rellen in Stockholm

Deze studie biedt een analyse van de rellen in Stockholm van mei 2013. In tegenstelling tot “Parijs” of “Borgerhout” wekt “Stockholm,” in deze context, wel verbazing. Stockholm is de hoofdstad van Zweden, een land dat bekend staat om het liberale karakter van zijn maatschappij en politieke instellingen. In de *Global Peace Index*, samengesteld door het *Institute for Economics and Peace* en jaarlijks gepubliceerd door *The Economist*, bekleedt Zweden momenteel de negende plaats. In 2010 was dit nog plaats drie. Deze daling is relatief. Behalve IJsland, dat de eerste plaats soeverein bekleedt, zijn er jaarlijks kleine schommelingen binnen plaatsen twee tot tien. Binnen dergelijke context van schijnbare vreedzaamheid, en van rijkdom en democratie, kwamen de rellen in Stockholm, ten minste voor de buitenlandse waarnemer, als een verrassing. Ze geven aanleiding om met een frisse blik naar het probleem van collectief geweld in de hedendaagse stad te kijken.

Stadsrellen zijn events, ze kennen een choreografie

Een belangrijke eerste vaststelling van dit onderzoek naar de rellen in Stockholm is geweest dat ze geen loutere gewelduitbarstingen waren, maar structuur kennen. Overdag bleef het veelal rustig. Door 's nachts geparkeerde wagens in brand te steken werd de aandacht van hulpdiensten en de media getrokken waarna, voor het oog van professionele en amateurcamera's, een kat-en-muis-spel werd gespeeld met de ordediensten. Een relatief kleine groep jongeren pleegden

gewelddaden. Een grotere groep jongeren stroomde toe en deelden in de opwinding. Ondanks dat het lang aanhield en voor ernstige vernielingen zorgde, bleef het geweld al bij al beperkt – er vielen geen dodelijke slachtoffers, er werd niet geplunderd – en het kende een zekere gerichtheid. Drie soorten doelen werden geviserd: de geparkeerde wagens, de politie- en hulpdiensten, maar ook enkele locaties die op een of andere manier de gevestigde maatschappij vertegenwoordigen (schoolgebouw, cultuurcentrum, een wat fraaiere winkel). Na een eerste reactie van angst en ongeloof, organiseerden enkele verenigingen ook *counter-performances*. Een tegenbetoging werd opgezet en een grootschalige barbecue georganiseerd, met spandoeken met slogans die opriepen tot geweldloosheid. Als gebeurtenis omvatten de rellen in Stockholm meer dan het geweld en bovendien heeft het geweld te veel gerichtheid om tot een loutere uitbarsting herleid te worden. Aandacht voor deze onuitgesproken choreografie helpt om de banden tussen de rellen en hun context te duiden.

Rellen zitten vaak ingebed in een moeilijke relatie tussen jeugd en politie

Een eerste aspect van deze context is de lokale geschiedenis van interactie tussen politie en jeugd. Uit historisch vergelijkend onderzoek naar stadsrellen in Chicago, Los Angeles en New York blijkt dat een incident met de politie vaak de aanleiding geeft tot rellen. Ook in recente Europese voorbeelden bleek dit het geval. De rellen in Londen van 2011 begonnen als een publiek protest nadat de politie een man had doodgeschoten tijdens een poging tot arrestatie. Ook de rellen in Stockholm kenden hun aanleiding in een politie-incident, met name de dood van een 69-jarige man van Portugese origine tijdens een politie-interventie. Of dit incident nu als oorzaak, aanleiding, of excuus voor de rellen geldt, is minder belangrijk dan te onderstrepen dat het incident een moeilijke verhouding tussen de (lokale) politie en sommige van de lokale jongeren blootlegt. Deels wordt deze moeilijke verstandhouding verklaard door het criminele traject van sommige van de jongeren, maar anderzijds moet er ook aandacht zijn voor de behandeling die de lokale jongeren zeggen te genieten van de politie. Het “stop-and-search”-beleid dat de Zweedse Minister van Justitie recent invoerde, lijkt in deze context bijzonder relevant en wijst erop dat de lokale geschiedenis niet volledig losstaat van beslissingen en beleid op een hoger niveau. In ieder geval verklaart de moeilijke geschiedenis van interactie tussen politie en jeugd mee dat de ordediensten één van de belangrijkste doelwitten waren tijdens de rellen.

Een grondige analyse van de ruimtelijke inbedding van rellen is belangrijk

Rellen gebeuren ergens. Dit “ergens” van de rellen in Stockholm is de buitenwijk Husby waarvan vaak samenvattend wordt gezegd dat ze “gesegregeerd” is geraakt van de omliggende samenleving. Husby concentreert een grote groep relatief arme inwoners waarvan een grote groep van buitenlandse origine is. Tussen deze groep (en gelijkaardige groepen in gelijkaardige buitenwijken) en de rijkere, “zichtbaar Zweedse” delen van de stad bestaat er weinig contact. Inwoners van het centrum komen weinig in de buitenwijken en vice versa. Deze relatieve afzondering heeft verschillende gevolgen: (1) ze vergemakkelijkt, zowel bij de buitenstaanders als bij de inwoners, de ontwikkeling van een (eenduidige, slechte) reputatie, (2) ze bespoedigt de totstandkoming van een eigen interne organisatie, die zowel steun kan bieden als bedreigend kan worden ervaren, en (3) ze bevordert de beleving van Husby en andere buitenwijken als plaatsen waar doelloos gewacht wordt; waar mensen lijken te genieten van de Zweedse samenleving terwijl ze wachten op hun uitkering maar zelf niets willen, kunnen, of mogen bijdragen. Zulke lezing heeft twee belangrijke gevolgen voor hoe men de rellen kan of moet begrijpen. Ten eerste wijst het erop dat de rellen weliswaar in een buitenwijk gebeurden maar benadrukt de analyse dat deze

buitenwijken altijd reeds ingebed zitten in een bredere stad en samenleving. Men moet deze relatie grondig bestuderen in haar complexe gelaagdheid. Ten tweede suggereert de analyse dat het geweld tegen de schoolgebouwen, de kunsthall en de wat fraaiere winkel niet als zelfvernietigend hoeven te worden geduid, zoals vaak gebeurt. Het geweld richtte zich op deze diensten die, ten minste in de verbeelding, van buiten de lokale buurt kwamen, en waarvan men de indruk kon hebben dat ze met tegenzin verleend werden. Zo begrepen vloeit de afwijzing van de rel niet enkel voort uit de afwijzing van geweld maar misschien meer nog uit de ondankbaarheid die de vernielingen lijken te belichamen.

Een politieke lezing: onbehaaglijk maar niettemin noodzakelijk

Geweld is in belangrijke zin tegengesteld aan politiek. Het gebruik van geweld om politieke doelen te bereiken wordt in een democratisch bestel niet aanvaard. Het is in dat opzicht normaal dat mensen de politieke dimensie van rellen vaak miskennen. Maar de omgekeerde beweging, die rellen herleidt tot puur criminele gebeurtenissen, dreigt veel van de betekenis van de rellen te missen. In het geval van de rellen in Stockholm valt op dat in Husby, de wijk waar de rellen plaatsgrepen, reeds enige jaren een proces van politisering aan de gang was. Centraal in dit proces stond de jongerenorganisatie *Megafonen*, die sociale activiteiten combineerde met meer politieke activiteiten die tot doel hadden het politieke bewustzijn van de (jonge) wijkbewoners te verhogen, maar die ook meer gerichte acties omhelsden. Zo bundelde de organisatie de krachten met andere lokale verenigingen om een reeks stadsvernieuwingsinitiatieven, die ze onwenselijk achtten voor hun medebewoners, te contesteren. De bezetting van een ontmoetingsruimte leidde in deze context tot een vertrouwensbreuk met de formele politiek. Belangrijker dan de vraag of *Megafonen* de lokale jongeren al dan niet opgeruid heeft om tot het collectieve geweld over te gaan, is de vaststelling dat in de buitenwijken voor zulke bewegingen animo schijnt te bestaan. Organisaties als deze kanaliseren de “onrust en energie” die er bij vele jongeren leeft. Indien een rel zoals deze in mei in Stockholm iets blootlegt, is het wel onrust en energie, en dit zowel in het eigenlijke geweld als in de opgewonden doch geweldloze deelname aan de rellen van een reeks jonge toeschouwers. Het kanaliseren van hun energie – voor ze gekaapt wordt door duisterdere krachten en voor ze de vorm aanneemt van geweld – is een belangrijke uitdaging voor de samenleving, waarbij een centrale vraag zal zijn waar de grenzen liggen van wat als legitiem politiek gedrag mag gelden.

De uitdaging: afstanden overbruggen

De beleidsimplicaties van de analyse in deze studie wijzen op het belang van het overbruggen van afstanden die bestaan en/of gecreëerd worden. Het onderzoek wijst op de belangrijke rol die de ervaring van afstand – tussen jeugd en politie, tussen stad en buitenwijk, en tussen de formele machtsstructuren en het informele verzet – heeft gespeeld in het mogelijk maken van geweld. Frustratie en verveling hebben zeker hun rol gespeeld in het ontketenen van de rellen, maar indien er geen (mentale) afstand had bestaan tussen daders en doelwitten was het voor de geweldplegers veel moeilijker geweest om hun actie te ondernemen. Dit betekent dat beleid zich niet uitsluitend moet richten op het “operationeel” indijken van een rel wanneer deze uitbreekt, of uitsluitend moet inzetten op structurele preventie via omvattende investeringsprogramma’s. Zolang er mentale afstand bestaat, kunnen investeringen al te gemakkelijk als oneigenlijk of onvoldoende gepercipieerd worden. Werken met de lokale samenleving wordt zo, naast een welvaarts- en veiligheidspolitiek, absoluut cruciaal. Belangrijk hierbij is, enerzijds, dat de aanspreekpunten binnen

die lokale gemeenschap voldoende representatief zijn, en, anderzijds, dat men ook de verschillende vormen van lokaal politiek engagement in zijn democratische waarde erkent.

1 Situering

In de publieke verbeelding wekt de stad geregeld beroering. Velen balanceren tussen liefde en ongenoegen – een liefde die aangewakkerd wordt door de rijkdom aan smaken en geuren die vele steden herbergen, een ongenoegen dat gevoed wordt door de ruwere aspecten van het stadsleven. De ervaring van geweld, zelfs wanneer deze indirect blijft, speelt hierin een belangrijke rol. Geruchten over geweld – die zowel circuleren rond de keukentafel als op opiniepagina's – versterken de invloed die het eigenlijke geweld op de verbeelding heeft. De verbeelding verzelfstandigt zich gedeeltelijk van de materiële werkelijkheid. In het collectieve denken over 'stad en geweld' toont dit proces zich in de uitdrukking *stedelijk geweld* ('les violences urbaines', 'urban violence') en geassocieerde termen als stadsbendes ('bandes urbaines', 'street gangs'¹) en **stadsrellen** ('émeutes urbaines', 'urban riots'). Gewelddadige praktijken gebeuren niet enkel in de stad, zo suggereren deze uitdrukkingen, sommigen van hen zijn ook wezenlijk stedelijk. Zelfs indien geweld altijd en overal voorkomt,² leeft de inschatting dat dit in de stad vaker, intenser, en onvermijdelijker zo is. De Amerikaanse socioloog Louis Wirth stelde in zijn klassieke studie van het stedelijke leven dat

"het noodzakelijk en veelvuldig in beweging zijn van een grote hoeveelheid mensen in een dichtgeslibde ruimte aanleiding geeft tot spanning en frustratie. [En dat] de zenuwachtigheid die voortvloeit uit deze persoonlijke frustraties nog benadrukt wordt door het snelle tempo en de complexe technologische omgeving waarbinnen het leven in dichtbevolkte gebieden moet worden geleefd"³

Deze nota doet verslag van een studieverblijf in Stockholm in het kader van een breder onderzoek naar de samenhang tussen stedelijkheid en geweld. Deze relatie is complex en veelvoudig, en ze behelst verschillende vormen van geweld. Aan de ene kant is er het "alledaagse geweld"⁴ van verwensingen, geduw, getrek, en vechtpartijen. Aan de andere kant is er het meer "spectaculaire geweld" (dat soms carnavalesk wordt, zoals vroeger tijdens de rituele *charivari's*¹) van lynchpartijen, opstanden en rellen. In deze nota gaat de aandacht naar deze laatste vorm van geweld. De laatste jaren fungeerden verschillende steden in de wereld als strijdtoneel van populair verzet en/of collectief geweld. In sommige gevallen, veelal in niet-Europese samenlevingen, maar ook in de Griekse hoofdstad Athene, situeerde de actie zich in de centra van steden en werd ze aangedreven door de verzuchtingen van een verontwaardigde middenklasse. De macht werd ter verantwoording geroepen. In het tweede geval, meer kenmerkend voor de Europese voorbeelden, ontvouwen de gebeurtenissen zich in de periferie van steden en voerden jongeren uit lagere klassen de actie aan. De macht werd uitgedaagd.

Wat de betekenis is van zulke rellen, blijft in belangrijke mate een politieke vraag. Elke maatschappij moet uiteindelijk voor zich beslissen of ze geweldsvoorvallen zinloos of betekenisvol acht, welke dan hun betekenis is, en welke beleidsgevolgen ze eraan wil koppelen. Het parlement, als formele vertegenwoordiging van de maatschappij, speelt hierin een belangrijke rol. De ondersteunende rol van het wetenschappelijke onderzoek bestaat er niet in de eerste plaats in

---

¹ De *charivari* is een praktijk die vanaf de 14^e eeuw werd opgetekend in de Europese samenleving. De *charivari* was een soort volksgericht dat tot doel had normovertreders te re-integreren in de gemeenschap. Het ritueel, dat met muziek, dans, en gejoel omkleed werd, werd vaak geleid door een stel jonge mannen die zich opwierpen als beschermers van de morele orde. Qua intensiteit varieerde de *charivari* van zacht spottende hoon tot molestatie van zij die terechtstonden. Voor een historische situering van de praktijk, cf. William Beik (2007). 'The violence of the French crowd from charivari to revolution.' *Past and Present* 197 (1): 75-110.

deze politieke inschatting te beslechten, als wel om enig inzicht te verschaffen in de maatschappelijke processen die werkzaam zijn voor, tijdens, en na het uitbreken van een zogenaamde rel. Wanneer er meer bepaald sprake is van stadsrellen dan loont het de moeite om deze rel binnen haar stedelijke context te situeren. Rellen komen in verschillende sociaal-politieke situaties voor. Het is een aannemelijke hypothese dat zulke rellen een verschillende betekenis hebben, of krijgen, naargelang de context waarbinnen ze zich afspelen, en dus ook een verschillende beleidsreactie zullen vereisen.

De empirische analyse in deze nota is gebaseerd op een werkbezoek aan Husby, een stadsdeel van Stockholm, waar in mei 2013 relatief grootschalige rellen uitbraken, die zich snel verspreidden over de stad en over delen van het land. In de volgende paragraaf lichten we de keuze voor Stockholm toe. Qua onderzoeksmethodiek werd gekozen voor een combinatie van etnografische waarneming en kwalitatieve diepte-interviews (naast consultatie van de internationale en Zweedse mediaverslaggeving, van relevante wetenschappelijke literatuur, en van beschikbare statistische gegevens). Deze methode laat niet toe om de universele oorzaken van rellen te bepalen – voor zover deze zouden bestaan – maar heeft wel het grote voordeel dat de sociale processen achter een rel voldoende aandacht kunnen krijgen. Een rel gebeurt niet in een maatschappelijk vacuüm maar altijd *ergens* en op een *bepaalde manier*. Het zijn deze eigenschappen van de rellen in Stockholm die in dit onderzoek centraal staan en die de beschreven methode verkieslijk maken. Het gevoerde onderzoek wordt in meer detail toegelicht in een bijlage bij deze nota. De voorafgaande methodologische keuze voor een gevalstudie weerspiegelt de inschatting dat gedetailleerde studies helpen om cijfers en algemene verbanden tot leven te brengen en om de eventuele betekenis ervan naar waarde te schatten.

Na dit korte inleidende hoofdstuk volgen nog vijf delen. Het tweede hoofdstuk licht de keuze voor Stockholm toe. Het derde hoofdstuk geeft een eerste beschrijving van de rellen in Stockholm van mei 2013 en schetst de eerdere Zweedse ervaring met stedelijke onrust summier. Het vierde hoofdstuk beargumenteert dat collectief geweld enkel in zijn maatschappelijke context kan begrepen worden. Het vijfde hoofdstuk biedt een verklaring van de rellen. Het wijst op het belang van (1) interactiepatronen tussen politie en jeugd, (2) ruimtebeleving in stad en buitenwijk, en (3) het spel van macht en verzet. Hoofdstuk 6 besluit de nota. Hier worden de argumenten op een rijtje gezet en enkele aandachtspunten voor politiek en beleid aangestipt. Een methodologische appendix rondt de nota af.

2 Waarom Stockholm?

Een buitenlandse casus creëert analytische afstand en voorkomt zo dat vooroordelen de bovenhand halen op de zoektocht naar begrip. Van de verschillende buitenlandse cases die mogelijk onderzocht hadden kunnen worden, viel de keuze op Stockholm – en dus niet op meer notoire voorbeelden als Londen en Parijs, laat staan Los Angeles of Chicago. Een belangrijke reden is dat de rellen in Stockholm met veel verbazing werden onthaald door de internationale publieke opinie. Men verwacht dit niet in Zweden, dat al jaren erg hoog scoort in de *Global Peace Index* die *The Economist* publiceert. Van Engeland en Frankrijk verwacht men misschien dat er om de zoveel tijd een stadsrel uitbreekt, maar wanneer dit in Zweden gebeurt, komt het als een verrassing. Zweden heeft een sterke internationale reputatie qua maatschappij-inrichting en de Zweedse samenleving wordt vaak tot voorbeeld gesteld, ook in Vlaamse debatten,¹ om beleidsvoorstellen en –keuzes te legitimeren. Meer dan de rellen in Londen en Parijs (beide steden waarvan de omvang dusdanig is dat ze moeilijk vergelijkbaar zijn met enige Vlaamse stad, inclusief Brussel; en waarvan bovendien de inschatting leeft dat ze ingebed zijn in “ruwere” samenlevingen), stemmen de rellen in Stockholm tot nadenken. Zweden is bovendien een erg performante democratie – een kenmerk dat in de relevante literatuur als een belangrijke beschermende factor worden gezien voor het uitbreken van grootschalig, collectief geweld.⁵ Binnen dit algemene model – dat performante democratieën associeert met een lage graad van collectief geweld – geldt Zweden schijnbaar als uitbijter.¹¹ Samenvattend zijn er dus drie redenen om de rellen in Stockholm te onderzoeken.

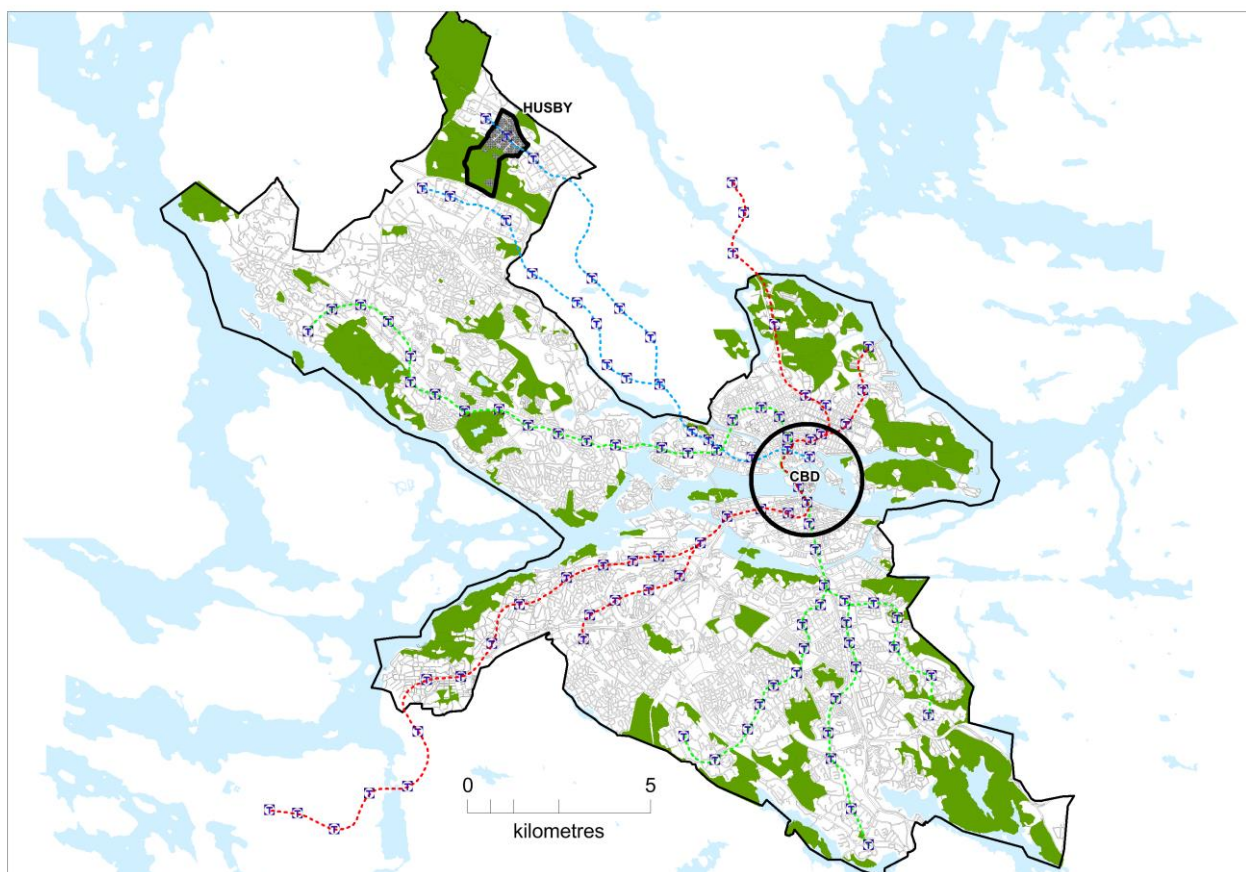
1. Een buitenlandse casus schept analytische afstand.
2. Zweden geldt vaak als voorbeeldland. Buitenstaanders reageerden verrast.
3. Zweden is een performante democratie. Men verwachtte niet dat hier zulke rellen zouden uitbreken.

Merk op dat deze argumentatie zich richt op de kenmerken van het land waarbinnen de rellen zich afgespeeld hebben en minder aandacht schenkt aan de stad die de rellen beleefde. Hier zijn twee redenen voor. Ten eerste beperkten de rellen zich niet tot Stockholm maar verspreidden ze zich over grote delen van het land. Ten tweede blijft onze politieke verbeelding in belangrijke mate nationaal van inslag. Ondanks het steeds luidere discours dat steden politiek aan belang winnen en (opnieuw) verzelfstandigen, beschouwen we de meeste steden nog steeds als een stad van een land, of een stad van een regio. Stockholm blijft een Zweedse stad. De vraag is of zulke verbeelding anachronistisch wordt, dan wel dat ze correct blijft en de thematisering ervan een analytische meerwaarde vormt voor het sociologische onderzoek. Meer algemeen wijst deze spanning tussen stad en land op het belang van een goed begrip van de plaats waar een rel zich afspeelt. Rellen gebeuren ergens, en een goede beschrijving van het *waar* van een rel kan een belangrijke sleutel vormen tot de interpretatie ervan.

---

¹ Vb. Els Van Hoof & Nahima Lanjri (08 april 2010). ‘Waarom Zweden langer werken.’ www.knack.be

¹¹ Uitbijter of *outlier* verwijst in de statistiek naar een waarneming die niet bij de andere lijkt te passen.

Kaart van Stockholm: de zwarte lijn geeft de stadsgrenzen aan, in de cirkel het stadscentrum (*Central Business District*) en in het Noord-Westen de wijk Husby. (Bron: Sweco Strategy AB)

3 Een korte inleiding op de case

Husby is een noordelijke buitenwijk van Stockholm. Op zondag 12 mei 2013 verrichtte de politie er een interventie, waarbij een 69-jarige man van Portugese origine om het leven kwam. Deze gebeurtenis zorgde voor consternatie in de buurt. Een lokale jongerenvereniging organiseerde een protestactie voor het politiestation in Kista.^I Ze eisten uitleg over de ware toedracht van de dood van de overleden man, aangezien het gerucht de ronde deed dat de politie hierover foutieve informatie had verspreid.^{II} Dit protest gebeurde op woensdag. De volgende zondagnacht brak er een rel uit. Auto's werden in grote getalen in brand gestoken in Husby en wanneer de brandweer en politie toestormde om de branden te blussen, werden zij belaagd met stenen. Een school, een kunstencentrum, en een parkeergarage werden ook in brand gezet. Nationale en internationale media stroomden toe en berichtten uitvoerig over de gebeurtenissen. Verschillende actoren gaven persconferenties. Deels ten gevolge van deze uitgebreide media-aandacht verspreidden de rellen zich naar andere buitenwijken van Stockholm en ook naar andere grotere en kleinere steden in het land. Ook extreem-rechtse groeperingen lieten zich niet onbetuigd en mobiliseerden op internet om de politie te helpen de buitenwijken zuiver te vegen. Na achttien nachten van geweld (de dagen verliepen in het algemeen geweldloos), en soms ludieke tegenacties van allerhande maatschappelijke groepen, stierven de rellen uit.

De rellen speelden zich af in de armere buitenwijken van Stockholm. Armoede is een groeiend probleem in Zweden. Rapporten van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO/OECD) wijzen sinds enige jaren op een toenemende graad van ongelijkheid in het land. De kloof tussen rijk en arm vergroot er. De gini-coëfficiënt, een statistische maat om de ongelijkheid in een land te meten, evolueerde er van 0.19 in 1975 tot 0.26 in 2010 (min=0, een situatie van volledige inkomensgelijkheid; max=1, een situatie van maximale inkomensongelijkheid). Hiermee is Zweden nog steeds één van de meest gelijke landen binnen de OESO, maar ongelijkheid neemt er wel het snelste toe. De relatieve armoede steeg er van 4% in 1995 tot 9% in 2010. Het herverdelende effect van inkomensbelastingen en geldoverdrachten “nam er scherp af van bijna 40% in de jaren 1980 en 1990 tot ongeveer 30% in 2008.”^{III} Binnen Zweden is veel van deze nieuwe armoede geconcentreerd in buitenwijken als Husby, de plek waar de rellen in mei hun aanvang kenden.^{III}

Husby is niet enkel een relatief arme wijk; het is ook een multicultureel stadsdeel. Van de 12.203 inwoners zijn er 10.398 van buitenlandse origine, waarvan slechts 941 personen afkomstig zijn van een ander Noords land of van een EU lidstaat. Dit betekent dat 15 % van de bevolking van Zweedse origine is, 8 % uit het Noorden of de EU komt, en 77 % van buiten de Europese Unie komt. Van deze laatste categorie vormen inwoners uit Azië en Afrika de hoofdmoot, met respectievelijk 4.989 en 3.520 personen.^{IV} In vergelijking met de nationale statistieken ligt het aandeel buitenlanders erg

---

^I Husby en Kista vormen samen Akalla en Rinkeby het stadsdistrict Rinkeby-Kista.

^{II} De belangrijkste leugen betrof de plaats van overlijden. In haar eerste communicatie vermeldde de politie dat de man in de ambulance was gestorven onderweg naar het ziekenhuis, terwijl hij eigenlijk reeds in het appartement was gestorven. Verder sprak men in die eerste communicatie ook over hoe de man een machete zou hebben vastgehad en dat zijn echtgenote zich ernstig bedreigd had gevoeld. Punt twee bleek niet correct. Punt drie wordt betwist.

^{III} Noch armoede, noch toenemende ongelijkheid vormen als dusdanig een voldoende verklaring van stadsrellen. Cf. Steven Wilkinson (2009), ‘Riots.’ *Annual Review of Political Science* 12: 329-343. Wilkinson beargumenteert dat ongelijkheid “gemobiliseerd” moet worden om tot collectief geweld aanleiding te geven.

^{IV} Bron: Statistikomstockholm.se. <http://www.statistikomstockholm.se/index.php/detaljerad-statistik>. De cijfers gelden voor de toestand op 31 december 2012.

hoog. In Zweden werd 86 % van de bevolking in Zweden geboren (en heeft 93 % de Zweedse nationaliteit). Het aantal inwoners dat niet in Zweden geboren werd steeg gestaag in de loop van de voorbije honderd jaar: van 0.7 % in 1900 (en dan vooral uit andere Noordse landen) over 7.5 % in 1980 tot 14 % in 2009.¹ Deze nieuwe diversiteit concentreert zich met name in stadsdelen als Husby. Het is ook in deze wijken dat inwoners met niet-Europese achtergrond veelal wonen.¹¹

De rellen in Stockholm kwamen voor buitenlandse waarnemers als een verrassing, ondanks dat lokale respondenten het verrassende karakter ervan vaak relativeerden.⁷ De grootschaligheid ervoeren ze als nieuw, het voorkomen ervan niet. Een drietal fenomenen kunnen gelden als voorafspiegeling.

- (1) Ten eerste heeft Zweden in zijn recente geschiedenis een golf van gewelddadig protest gekend. Internationaal meest bekend zijn wellicht de betogingen ten tijde van het Zweedse voorzitterschap van de Europese Unie in 2001. Zowel tijdens een bijeenkomst van de Ecofin-Raad in Malmö, als tijdens de slot-top in Göteborg ontaardden protestacties in gewelddadige rellen. Meer algemeen kan men stellen dat politiek activisme in Zweden, ter linkerzijde en ter rechterzijde, tijdens de jaren 1990 radicaliseerde en dat tenminste een deel van de activisten geweld als actiemiddel niet per definitie illegitiem achtte.⁸ Het is wel belangrijk op te merken dat dit protest veelal vanuit de middenklasse georganiseerd werd, en dat het, in de mate dat het onrust in de stad veroorzaakte, dit voornamelijk in de stadscentra deed. Dit protest en dit geweld kent een andere achtergrond dan het geweld in de buitenwijken. Het is niettemin vermeldenswaard omdat deze geschiedenis (van gewelddadige, politieke polarisering) de interpretatieschema's blijft beïnvloeden. Het vermoeden van extreem-linkse agitatie achter (en extreem-rechtse *spoiling* van) onrust in de buitenwijken leeft sterk.
- (2) Ten tweede kent Zweden een opmerkelijk verschijnsel waarbij regelmatig auto's in brand worden gezet. Vaak gebeurt dit in de armere buitenwijken van de steden.⁹ Alhoewel het aan overtuigend bewijs ontbreekt, heerst de overtuiging dat deze gevallen van brandstichting twee belangrijke oorzaken kennen. Enerzijds zou het gaan om (vaak gestolen) auto's die gebruikt zijn voor criminele doeleinden, en waarvan men het bewijsmateriaal wil verwijderen. Anderzijds zou het gaan om verzekeringsfraude, waarbij de eigenaars van de auto's de lokale jeugd vragen (en betalen) om hun auto in brand te zetten, om op die manier verzekeringsgelden te kunnen opstrijken. Zoals gezegd bestaat hiervoor geen bewijs en zou het even goed kunnen gaan om "vrijblijvende" brandstichting (ten gevolge van verveling, experimenteerdrang, etc.). Belangrijk is wel dat informanten vaak naar dit fenomeen verwezen om de grootschaligheid van de rellen te verklaren: verzekeringsfraudeurs zouden van de chaotische toestand gebruik hebben gemaakt om hun slag te kunnen slaan en zo de rel hebben vergroot.

---

¹ Bron: Statistiska Centralbyrån (2010). *Tabeller över Sveriges Befolkning 2009*. http://www.scb.se/statistik/publikationer/BE0101_2009A01_BR_BE0110TAB.pdf, p. 20.

¹¹ Zoals armoede en ongelijkheid, kan de culturele samenstelling van een wijk of stad niet zonder meer als oorzaak van een rel gelden. Cf. Ward Berenschot (2009). 'Rioting as Maintaining Relations: Hindu-Muslim Violence and Political Mediation in Gujarat, India.' *Civil Wars* 11 (4): 414-433. Berenschot beargumenteert dat etnische identiteiten door politieke agitatoren gemobiliseerd moeten worden om tot geweld aanleiding te geven.

- (3) Ten derde was het niet de eerste keer dat er rellen uitbraken in de buitenwijken van Zweedse steden. 2008 en 2009 vormden op dit punt kanteljaren: tot dan toe had Zweden, in discussies over rellen in de Franse banlieues, nog vaak gegolden als een positief tegenvoorbeeld qua integratiebeleid. Maar “in de herfst van 2009, verspreidden jongerenrellen zich als een vuurtje naar de achtergestelde buurten van Zweedse steden als Malmö, Göteborg en Uppsala.” De rellen werden geïnterpreteerd binnen een bredere Westerse trend: commentatoren typeerden ze als “één van de laatste in een reeks van stedelijke opstanden,” na deze in Parijs (2005) en Kopenhagen (2008).¹⁰ Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar rellen heeft zich sindsdien ontwikkeld, zowel in een strikt academische context als in opdracht van de overheid. Verschillende beleidsniveau’s, met name met veiligheidsbevoegdheden, richtten hun aandacht op het probleem.¹¹ Politiediensten ontwikkelden een handboek over ‘sociale onrust’¹ en het Zweedse *Civil Contingencies Agency* (*Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap* of MSB) kenmerkte, in een publicatie uit 2013 (maar voorbereid voor de rellen in Husby), grootschalige stadsrellen, in een context van hoge werkloosheid en een zwakke economie, als één van de vijf “strategische uitdagingen voor de maatschappelijke veiligheid [*societal security*] van het land.”¹²

Vertrouwdheid met een verschijnsel betekent niet dat er maatschappelijke consensus over bestaat. Het parlementaire debat over de onregelmatigheden in Husby weerspiegelde vertrouwde links-rechts tegenstellingen, waarbij een belangrijk twistpunt was hoe de cijfers van de OESO over de toegenomen ongelijkheid in het land precies dienden geïnterpreteerd, en of het integratiebeleid al dan niet gefaald had. Ook in het onderzoek vindt men verschillende klemtonen (alhoewel “segregatie” algemeen erkend wordt als een cruciaal onderliggend probleem.¹³ We komen hier op terug.): Sommige onderzoekers benadrukken de expressieve dimensie van de gebeurtenissen. Ze beklemtonen het “symbolische geweld” en “structurele geweld” waaraan bewoners van de buitenwijken blootgesteld zijn en dat betekenis geeft aan hun “fysieke geweld” (samengevat in de slagzin “*Det är inte stenarna som gör ont*” – “*Het zijn de stenen niet die pijn doen*”)¹⁴; andere onderzoekers, en met name de scenario-schrijvers van MSB, geven een minder empathische lezing en benadrukken de *politieke* reikwijdte van de stadsrellen. Ze voorzien een toekomst waarbij

“In 2032, verschillende socio-economische groepen steeds meer moeite doen om zich van elkaar te isoleren, en waar intolerantie, wantrouwen en xenofobie de maatschappij kenmerken. Rellen, het verspreiden van geruchten, en het werpen van stenen naar politie en reddingsdiensten zijn geen ongewone gebeurtenissen meer. Het is zover gekomen dat de reguliere nooddiensten niet meer in staat zijn om in bepaalde kwetsbare gebieden te functioneren. In hun plaats is er een speciaal uitgeruste reddingspolitie actief, die aangeleverd wordt door privé-veiligheidsbedrijven. Waakzaamheidscomités komen frequent voor, en in sommige delen van het land hebben de mensen alle vertrouwen verloren in het politie- en justitie systeem. In algemene termen is Zweden een land met een grote graad van sociale onrust en een verlies aan vertrouwen in de democratische instellingen en in de democratische politiek.”¹⁵

Zulke scenario’s projecteren een toekomstbeeld dat sterk geïnspireerd lijkt door de beschrijvingen van stedelijk geweld in niet-Westerse landen. Als denkoefeningen kunnen scenario’s bewust dramatischer opgesteld worden dan hun schrijvers de ware situatie eigenlijk inschatten. Uit gesprekken met de auteurs ervan bleek evenwel dat het scenario rond sociale onrust “gewerkt

---

¹ <https://polisen.azurewebsites.net/index.php/start-2/>

had”: het wekte herkenbaarheid en bezorgdheid op bij vele (veelal lokale) Zweedse beleidsmakers. De uitdagingen die rellen stellen aan een maatschappij, en meer nog de sociologische en politiek-economische context waaraan stadsrellen uitdrukking geven, wordt betekenisvol geacht. De grootste gemene deler waarmee deze context werd omschreven was “**segregatie**.”¹⁶ Alle respondenten gingen er mee akkoord dat “er *iets* moest gebeuren” aan deze toestand van segregatie opdat de kans op verdere rellen zou verkleinen.

De inschatting leeft dus dat de gesegregeerde omgeving heeft bijgedragen tot het uitbreken van de rellen. In het volgende deel van deze nota reiken we een analytisch kader aan dat het belang van de politiek-maatschappelijke context voor collectief geweld onderstreept. Ongeacht of het collectieve geweld expliciet politiek gemotiveerd is, zo zal blijken, beïnvloedt de maatschappelijke orde waarbinnen een rel zich ontvouwt de vorm en wijze waarop het geweld zich zal afspelen. Dit betekent niet dat sociaalpsychologische en groepsdynamische processen geen invloed hebben op het uitbreken en verspreiden van collectief geweld, maar wel dat men deze processen zelden volledig kan loskoppelen van de maatschappelijke context waarbinnen ze zich ontploegen.¹⁷ In deel vijf van deze nota volgt dan een empirische analyse van de rellen in Stockholm van mei 2013 en van de politiek-maatschappelijke context waarbinnen deze zich hebben afgespeeld, en dit op basis van de interviews en observaties die tijdens het veldbezoek werden genoteerd.

4 Context en collectief geweld

Het is een basale vaststelling dat er soms collectief geweld plaats grijpt. De menselijke geschiedenis is een geschiedenis van samenwerking *en* onenigheid. Omdat samenlevingen veelal gestructureerd zijn in verschillende lagen, omdat macht en machtsverdeling onvermijdelijk zijn in de organisatie van het menselijke samenleven,¹⁸ neemt onenigheid soms de vorm aan van verzet, inclusief gewelddadig verzet. Collectief geweld krijgt dan een politieke dimensie. Zij die macht hebben verzetten zich op hun beurt tegen het verzet waarmee ze zich geconfronteerd zien. Ze gebruiken beloning en straf, *carrot and stick*, om de onenigheid in wenselijke kanalen te leiden. Het belangrijkste middel voor de gevestigde orde is hierbij steeds de wet geweest, en de geweldsdreiging, de kans op bestraffing, die de wet in zich draagt. Over de middeleeuwse houding ten opzichte van tumult en opstand, bijvoorbeeld, geldt onder historici een heldere conclusie: “Die Tendenz zur Kriminalisierung ist deutlich.”¹⁹ Ook nu grommen delen van de samenleving zo nu en dan en richt het gegrom zich soms min of meer expliciet tegen de macht, en ook nu heeft de macht de neiging om dit gegrom in criminele termen te duiden.

Het transhistorische karakter van dit spel van macht en verzet, en van geweld en tegengeweld, betekent niet dat er geen betekenisvolle veranderingen optreden doorheen de tijd of in de ruimte. De “macht” organiseert zich nu anders dan vroeger, en ‘hier’ anders dan ‘ginder’ en ook het “verzet” neemt andere vormen aan, net zoals de maatschappelijke waardering voor het gebruik van geweld aan verandering onderhevig is – met verschillende combinaties van aanvaarding en minachting. Het historisch-sociologische werk van de Amerikaanse onderzoeker Charles Tilly biedt een nuttige lezing van deze tijds- en ruimtegebonden verschillen. Wat de variatie in de tijd betreft, merkt hij in algemene termen op dat “collectief geweld, doorheen de geschiedenis, voortvloeit uit de centrale politieke processen”²⁰ die in een maatschappij van kracht zijn. Specifieker concludeert hij dat de vorm van collectief geweld “in de Westerse landen, tijdens de laatste paar eeuwen, grondig veranderd is naarmate deze landen grote steden en moderne economieën opbouwden.”²¹ De vorm die collectief geweld aanneemt, en zijn intensiteit, reflecteert de politieke en maatschappelijke context waarbinnen het zich afspeelt, of wordt hier tenminste door beïnvloed.

Wat heeft dit concreet betekend? Tilly ontwaart een beweging van “primitief” over “reactionair” naar “modern” collectief geweld. **Primitief** is de vorm die collectief geweld veelal aannam in pre-industriële samenlevingen. Men kan denken aan vetes, of aan opstoten tussen rivaliserende gilden of religieuze groepen. Kenmerkend voor deze primitieve vorm is haar kleinschaligheid, lokale gerichtheid, en ook wel haar weinig expliciete en weinig “politieke” doelstellingen. Ze had als voornaamste doel, wanneer niet om de verving te verjagen, om de groepssolidariteit te bevestigen. Het geweld gebeurde binnen een bestaande, status-quo gerichte orde, en bevestigde deze. **Reactionair** geweld, daarentegen, situeert zich in een overgangsfase, waarin een “traditionele,” lokaal-gerichte bevolking zich geconfronteerd ziet met de liberalisering en nationalisering van de economische activiteit. De bevolking beroept zich op haar traditionele rechten en op een traditioneel rechtvaardigheidsbegrip in een poging om de machtshebbers te overtuigen zich naar de traditionele orde te richten in plaats van de logica van de geïndustrialiseerde economie te volgen. De bevolking aanvaardt de macht van de gevestigde orde maar wil dat deze op “correcte” manier wordt gehanteerd. Bekende voorbeelden zijn de voedselrellen tijdens de achttiende en negentiende eeuw, die opvallen door de terughoudendheid in het gebruik van geweld, hun gerichtheid op de gezagsdragers, en de wil om tot overleg en oplossingen te komen, waarbij de oplossing gelijk werd gesteld, in hoofde van zij die protest

voerden, met een terugkeer naar het traditionele systeem. **Modern** collectief geweld, tenslotte, werkt binnen de context van de nieuwe maatschappelijke orde. Naarmate de industrialisering en de urbanisering die deze met zich meebracht, vorderden (en mensen dus gewoon waren geworden aan het leven in de stad, elkaar hadden leren kennen, en er zich een “groepsbewustzijn” ontwikkelde), werd het collectieve geweld geleidelijk een zaak van gespecialiseerde verenigingen met omliggende doelen, specifiek georganiseerd voor economische en politieke actie. Vakbonden zijn een voorbeeld van zulke organisatie en de staking van deze vorm van collectief geweld. Belangrijk om op te merken is de kernactiviteit van dergelijke organisaties natuurlijk niet het bedrijven van geweld was, maar het organiseren van politieke en economische activiteit. Ook hun concrete collectieve acties wilden vooral “macht” en “slagkracht” tonen. Geweld was nooit intrinsiek aan deze organisaties. Verder is het kenmerkend voor deze moderne vorm van collectieve actie (en geweld) dat ze, tenminste in haar oorsprong, op de toekomst gericht was. Ze claimde nieuwe rechten.

Wanneer Tilly deze ontwikkelingen samenvat, ontwaart hij een duidelijke toename van de “specialisering en organisatie van collectief geweld.” Hieraan gekoppeld ziet hij een stijging in het aantal deelnemers en een daling van het aantal dagen dat het geweld aanhoudt, tot vaak slechts één dag.²² Collectief geweld werd intenser, maar ook gecontroleerder, naarmate het modern werd. Natuurlijk is de geschiedenis niet tot stilstand gekomen sinds de jaren 1970, en evenmin mag men verwachten dat historische ontwikkelingen ooit echt verworven zijn. Naarmate de geschiedenis zich dichterbij het heden afspeelt, wordt het evenwel moeilijk om nieuwe trends gezagsvol te kenschetsen. Toch is het belangrijk om op te merken dat sommigen, en dan met name in de post-industriële steden van West-Europa, een ontwikkeling zien naar *minder organisatie en minder expliciet politiek bewustzijn*. Het collectieve geweld zou zich opnieuw onttrekken aan de formele publieke sfeer. Sommige waarnemers spreken in deze van een trend naar “infrapolitiek geweld,” dat een complexe mix van criminele en quasi-politieke motivaties in zich zou dragen.²³ Infrapolitiek geweld “belichaamt een aarzeling bij de betrokken actor, die schommelt tussen delinquentie en misdaad aan de ene kant, en een meer expliciet politieke vorm van geweld aan de andere kant, zonder dat er eenduidig voor de ene of de andere piste wordt gekozen.”²⁴ Infrapolitiek geweld kan zo de voorbode zijn van een crimineel traject, maar evenzeer als pre-politieke handeling gelden. Of zulk infrapolitiek geweld een oprisping van, of een terugkeer naar, primitieve vormen van collectief geweld inhoudt, is minder belangrijk om te beoordelen, dan vast te stellen dat maatschappelijke verandering opnieuw verandering in de vorm van collectief geweld lijkt te teweeg te brengen.

Een vergelijking in de ruimte levert andere inzichten op. Een kaart die het collectieve geweld in de wereld projecteert zal kleurenvariatie kennen. Op sommige plekken is meer geweld, op andere minder. En op verschillende plaatsen overheersen verschillende vormen van collectief geweld. Hier massaal protest, daar bendeoorlogen, ginder stadsrellen, en nog ergens anders gewelddadige charges van politieke activisten. Natuurlijk kunnen in een land een combinatie van deze vormen voorkomen en zullen er soms verbanden bestaan tussen de verschillende vormen van collectief geweld. Niettemin zijn er, ten minste naar intensiteit, patronen. Charles Tilly biedt ook op dit punt een nuttig analysekader aan. Hij onderscheidt vier types regimes (of landen, of “politieke ruimtes”): ondemocratische landen die weinig performant zijn, ondemocratische landen die wel performant zijn, democratische landen die weinig performant zijn, en democratische landen die wel performant zijn.¹ Afhankelijk van type regime zal de bevolking een mix van publiek gedrag stellen, waarvan sommig gedrag het regime bevestigt en ander gedrag het regime in vraag stelt, of ten

---

¹ België verdeelt hij zonder veel argumentatie, en slechts ten illustratieve titel, onder bij de democratische landen met weinig slagkracht.

minste een vraag aan het regime stelt. Vanuit het regime bekeken kan een bevolking drie vormen van gedrag stellen: verplicht, getolereerd en verboden gedrag. In een performant ondemocratisch regime zal veel gedrag verboden zijn en veel gedrag verplicht. Betwisting (*“contentious politics”*) geniet er weinig legitimiteit en krijgt er weinig ruimte. Dit betekent niet dat er geen reden voor betwisting is, maar wel dat betwisting bijna altijd in een verboden zone gebeurt. Bij performante democratische regimes is veel meer gedrag toegestaan. Betwisting wordt er getolereerd, zodat demonstranten minder toevlucht moeten zoeken tot verboden tactieken. Een gevolg is dat collectieve actie in performante niet-democratieën vaker zou uitmonden in geweld dan in performante democratieën. Voor niet-performante regimes neemt de mogelijkheid op geweld proportioneel toe omdat de overheid simpelweg de middelen niet heeft om het geweld in te dijken of aan de verzuchtingen van van de demonstranten tegemoet te komen.

De ruimtelijke spreiding van collectief geweld kent volgens deze redenering een eenvoudig *en* logisch patroon.²⁵ Meer democratie en meer performantie leveren minder geweld op. Minder democratie en minder performantie leiden daarentegen tot meer geweld.

Veel geweld	Niet-performante niet-democratie
Medium geweld	Performante niet-democratie & niet-performante democratie
Weinig geweld	Performante democratie

Bron: Charles Tilly (2003). *The Logic of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 52

Het is dit model dat van de rellen in Stockholm een *uitbijter* lijkt te maken, aangezien Zweden volgens de meeste maatstaven als een performante democratie geldt. Men kan twee antwoorden bedenken. Ten eerste is het onduidelijk waar de grens tussen weinig, medium en veel geweld ligt. Het vastleggen van zulke grens blijft uiteindelijk een subjectieve waardering. De omschrijving, in het vorige deel van deze nota, van de rellen in Stockholm en hun voorgeschiedenis, diende om deze inschatting te helpen maken. Maar ten tweede kan men ook opwerpen dat de ruimtelijke opdeling in Tilly's model niet verfijnd genoeg is. De vraag *waar* iets gebeurt, kan verschillende antwoorden kennen. Is de relevante handelingscontext het land of de buurt, de stad of de straat.²⁶ En soms gebeurt collectief geweld op “verschillende” plaatsen tegelijk: in buurt en land, in buurt en stad, of in stad en land. Een rel gebeurt dan misschien niet in Frankrijk als dusdanig, maar wel in een *Franse stad* of in een *Parijse banlieue*. De geograaf Mustafa Dikeç situeerde de rellen in de banlieues van Frankrijk van 2005 in de “woeste delen van de republiek” [“the badlands of the republic”].²⁷ Hiermee benadrukte hij dat rellen inderdaad ergens plaatsgrijpen, op deze plek in de stad en niet ginder, maar dat de betekenis (en zelfs de situering) van die plaats onmogelijk is zonder een gelijktijdige omschrijving van de stad en het land. De rellen gebeurden in belangrijke mate op drie plekken tegelijk: wijk – stad – land. Het staatsgerichte model van Charles Tilly blijkt niet fijn genoeg. Een kikkerperspectief brengt belangwekkende oneffenheden aan het licht in de nationale, democratische ruimte.

Samenvattend kan men stellen dat de omgeving waarbinnen collectief geweld zich afspeelt, duidelijk invloed heeft op het voorkomen en de vorm ervan. De context doet er toe.²⁸ Variaties in context brengen variaties in het collectieve geweld teweeg. De historische vergelijking – die primitief, reactionair, en modern geweld besprak – illustreerde mooi hoe de maatschappelijke omgeving invloed heeft op *hoe* geweld verloopt. De geografische vergelijking – die collectief geweld correleert aan de performantie en het democratische gehalte van politieke systemen – illustreerde op haar beurt hoe de maatschappelijke omgeving invloed heeft op *de intensiteit* van collectief geweld. Bij beide vergelijkingen kan men voetnoten plaatsen. De eerste vergelijking werpt de vraag op in welke richting collectief geweld verder geëvolueerd is sinds de originele analyse van Tilly. De opkomst van een minder georganiseerde vorm van infrapolitiek geweld, die vaak gekoppeld wordt aan het terugwijken van de soevereine staat, lijkt in deze relevant. De tweede vergelijking, van haar kant, werpt de vraag op of de natiestaat wel de context is waarbinnen collectief geweld zich betekenisvol afspeelt. Het is in ieder geval opmerkenswaardig dat vele hedendaagse rellen niet in een land maar bijvoorbeeld in Parijs, Londen, Athene of Stockholm worden gesitueerd. In zowel de historische als de geografische analyse wordt, wanneer men de blik probeert te verfijnen, de aandacht op de stad en haar stadsdelen getrokken. Los van de vraag of de stad autonoom kan worden gedacht van de nationale staat, van transnationale processen of van overkoepelende economische structuren, blijkt de stad de plek waar vandaag collectief geweld vorm krijgt en beleefd wordt. In de rest van deze nota volgt een empirische analyse van de stedelijke context waarbinnen de rellen in Stockholm zich hebben afgespeeld en waarvan men zinvol kan beargumenteren dat ze van invloed was op het uitbreken en het verloop ervan.

5 Aanzet tot een verklaring

Elke rel is in zekere zin een unieke gebeurtenis. Dit betekent dat elke rel zijn eigen ontstaansgeschiedenis kent en om zijn eigen causale vertelling vraagt. Elke rel is bovendien een complexe gebeurtenis. Dit betekent dat er vaak veel deelnemers zijn, elk met zijn eigen motieven. Dé oorzaak van rellen bestaat niet; een eenduidige oorzaak van deze of gene rel evenmin. Generaliseringsen moeten voorzichtig gebeuren. Verklaringen moeten het midden houden tussen spaarzaamheid en omvattendheid.

Bij wijze van voorbeeld: het is een belangrijke vaststelling dat stadsrellen bijna uitsluitend in armere buurten plaatsgrijpen. Maar, zo luidt de snelle tegenwerping, niet elke armere buurt wordt getroffen door rellen. Sociaal-economische ongelijkheid leidt niet automatisch tot gewelddadig verzet. Tussen “structuur” en “handeling” liggen allerhande maatschappelijke processen en de vraag waarom de rellen in Stockholm gebeurden, moet aandacht schenken aan deze processen omdat net deze processen en praktijken de dynamiek van een samenleving herbergen, inclusief de negatieve dynamieken. Drie van zulke processen verdienen specifiek aandacht: **interactie** (tussen politie en jeugd), **ruimtebeleving** (in stad en buitenwijk), en het spel van macht en verzet binnen en buiten de grenzen van de formele **democratie**. Het zijn deze processen en praktijken die “structuur” tastbaar maken en die de concrete, feitelijke uitbraak, maar vooral ook het “hoe” van de rellen in Stockholm in belangrijke mate helpen verklaren.

Politie & jeugd: interactie

Een rel is een opstoot van collectief, publiek geweld. Ze verstoort de orde. Een van de respondenten vertelde hoe de rellen in het stadsdeel Husby van mei 2013 voor haar als een totale schok kwamen. In haar beleving was Husby steeds een vreedzame wijk geweest waar mensen elkaar hielpen en waar met name tijdens de lente- en zomermaanden een gezellige sfeer op het marktplein hing. Ze herinnerde zich hoe mensen, ten tijde van de rellen, ontredderd naar haar toekwamen en hun verbijstering uitspraken. Deze respondente werkte in Husby maar woonde er niet. Ze kende de buurt enkel overdag en haar interactie met de buurtbewoners bleef veelal beperkt tot de contacten die ze had in haar professionele leven. Vanuit haar functie was ze betrokken bij de wijk. In de marge ervan organiseerde ze huiswerksessies voor de kinderen uit de buurt en druk bijgewoonde lessen Zweeds voor anderstaligen. “Dankbaarheid” en “leergierigheid” waren enkele van de omschrijvingen die ze gebruikte om de levenshouding van de buurtbewoners te omschrijven. De mensen die er woonden, waren normale mensen, met normale behoeften en normale wensen voor hun kinderen. Gevraagd waarom in zulke omstandigheden zo’n grootschalige rel zou uitbreken – wat zij dus als verrassend en choquerend had ervaren – verwees deze respondente naar “cliques” die al het goede werk in de buurt verpestten. Gelijkaardige interpretaties kwamen vaker aan bod tijdens de gesprekken. Eén respondent vertelde hoe de rellen begonnen als een “spel” van kwajongens, alsof de gebeurtenis willekeurig was en zonder veel betekenis (en net daarom, in de beleving van de vorige respondent, zo verrassend en schrikbarend).

Ook een andere respondent gebruikte deze metafoor. Hij sprak over de rellen als een “kat-en-muis-spel” tussen een groep jongeren en de ordediensten. De architecturale structuur van de wijk maakte het in belangrijke mate mogelijk dat de rel zulke vorm aannam. Het centrum van Husby

bestaat uit twee plateau's, waarvan één het autoverkeer herbergt en het ander veelal bestaat uit smalle straatjes tussen de hoge appartementsblokken. De rebellerende jongeren staken een auto in brand, wachtten op de hulpdiensten, bekogelden dezen bij aankomst met stenen, en trokken zich vervolgens terug in de straatjes tussen de gebouwen, waar ze de vluchtpaden en sluiptwegen veel beter kenden dan de politie. Er was niet één site waar het geweld zich concentreerde, en niet één mensenmassa die – in grote groep – de rel belichaamde, maar eerder een veelvoud aan groepjes die van hier naar ginder bewogen en de stadsrel zo, gefragmenteerd, ten uitvoer brachten. De scène deed een andere respondent denken aan een “guerrilla-oorlog.” Belangrijk om op te merken is dat deze interpretatie van de rel als een spel de inschatting dat het om een willekeurige gebeurtenis gaat, in twijfel trekt. Nu betreft het een spel dat bloedserieus is, dat een choreografische structuur lijkt te kennen, en dat ingebed lijkt in zijn directe maatschappelijke context.²⁹

Met deze vaststelling kan men twee kanten op. Vanuit politieel oogpunt wordt het vooral belangrijk om het verloop van de rel, diens choreografie, verder te bestuderen en te beredeneren welke operationele uitdagingen dit stelt aan het orde-handhavende werk van de politie. Om tot een verklaring van de rellen te komen, daarentegen, is het belangrijker om verder stil te staan bij hoe het kat-en-muis-spel uitdrukking geeft aan de directe, maatschappelijke context. De stadsrel toont zich nu als een moment van interactie – tussen jongeren en politie – dat ingebed zit in een voortdurend interactieproces dat zich uitstrekt in de tijd. Michel Wieviorka (2009) schreef hierover dat stadsrellen, en meer nog de specifieke geweldsdaden die tijdens een stadsrel plaatsvinden, in de meeste gevallen teruggekoppeld kunnen worden aan een eerder negatief contactmoment, of geplaatst binnen een negatieve interactiespiraal. Wieviorka gelooft dat

“de bekogeling van een bus of het in brand zetten van een ontmoetingsruimte voor jongeren bijna altijd een geschiedenis kennen: in het eerste geval heeft een machinist zich bijvoorbeeld vervelend, of zelfs racistisch opgesteld, of gaf een ticketcontrole aanleiding tot een slecht verteerde boete; in het tweede geval zijn de jeugdwerkers misschien vervreemd geraakt van de jongeren of zijn ze misschien te routineus beginnen werken.”³⁰

De doelwitten van het geweld tijdens een stadsrel hebben volgens deze lezing ten minste **tactische betekenissen**. Dit betekent niet dat het geweld doelmatig of legitiem is, maar wel dat het in hoofde van de demonstranten, binnen het spel van zet en tegenzet (waarvan de tegenstander niet per se onmiddellijk doorheeft dat het nog aan de gang is), een *logische mogelijkheid* vormde. Wat in een strategische lezing “zelfvernietigend”³¹ lijkt, wordt in zulke tactische lezing een normale, rationeel reconstrueerbare (maar niet per se redelijke) handeling. Het spel wordt gespeeld.

Toegepast op de rellen in Stockholm lijkt met name de interactie tussen jongeren en politie van belang. Volgens sommige van de respondenten heeft zich in de buitenwijken een antagonistische identiteit ontwikkeld bij sommige van de jongeren. Een deel van de jongeren heeft afstand genomen van het onderwijssysteem en heeft geen baan.¹ Zonder inkomen en zonder vooruitzicht op tewerkstelling op de formele arbeidsmarkt wendden ze zich tot informele, en vaak illegale, kanalen van broodwinning. Ze ontwikkelen een eigen subcultuur die best gedijt zonder inmenging van de ordediensten. Volgens enkele van de respondenten vormde deze groep de kern van de demonstranten in Husby. Wanneer ze verhoord werden en in de mate dat ze uitleg verschaften bij het waarom van hun daden, omschreven ze deze als “protest tegen de politie.” (Arrestanten die geen criminele achtergrond hadden spraken over hun handelingen als een “vergissing.”) De politie zelf toont zich in een louter reactieve rol.

---

¹ In deze context wordt vaak over NEETs gesproken (Not in Education, Employment, or Training).

Het is belangrijk om de interactiegeschiedenis niet te beperken tot deze van de jongeren onderling. In de mate dat de rellen als een tegenzet golden in een voortdurend spel, was de dood van de Portugese man het voorafgaande incident waartegen gereageerd werd. Tijdens onze interviews werden verhalen verteld over de slechte behandeling die jongeren al te vaak ondervonden van de politie. Gelijkaardige verhalen zijn ook opgetekend in de journalistieke verslaggeving over de rellen.³² Tijdens een persconferentie van de jongerenorganisatie Megafonen, de dag na de uitbraak van de rellen, was politiegeweld een belangrijk thema. De dood van de Portugese man gold dan niet meer als de *loutere* aanleiding van de rellen, maar als een bevestiging van een breder patroon. Dat de politie in eerste instantie loog over de ware toedracht van de dood bevestigde het vermoeden van onbetrouwbaarheid. Deze problematiek had bovendien recent nationale ruchtbaarheid gekregen naar aanleiding van het *stop-and-search* beleid van Minister van Justitie Beatrice Ask die een praktijk van *racial profiling* introduceerde.³³ Bovendien leefde tijdens de rellen de indruk dat de politie nodeloos gewelddadig tussenbeide kwam en mensen zonder onderscheid hardhandig aanpakte. Deze indruk heeft wellicht niet geholpen om de rellen in te dijken. Volgens sommigen waren het niet de lokale politiemensen die zich zo hard opstelden maar wel politie-eenheden die ter hulp kwam uit Göteborg en Malmö.

Om de verschillende inschattingen te beslechten is meer en ander onderzoek nodig, waarbij men er rekening mee moet houden dat “perceptie” soms meer invloed heeft dan “feit.” Belangrijker om momenteel op te merken is dat de negatieve interactie tussen jongeren en politie – die langs de twee kanten gepercipieerd wordt, zij het op uiteenlopende wijze – een bekend patroon herhaalt. Veel recente stadsrellen in Westerse samenlevingen hebben hun aanleiding gevonden in een incident met de politie. Vaak zet zulk incident onmiddellijk, of met korte vertraging de lont aan het vuur. In het geval van Stockholm zaten er zes dagen tussen incident en geweldsexplosie. Sommigen concluderen hieruit dat sinistere groepen vatbare jongeren hebben opgestookt om tot rellen over te gaan, dat de rellen georganiseerd waren. Hier is geen bewijs voor. Het lijkt belangrijker om mee te nemen dat tussen politie en (een deel van de) jongeren reeds langer een moeilijke band bestond, waarbij beschuldigingen van gebrek aan respect, van intimidatie en soms zelfs racisme breed, en in beide richtingen, circuleerden.³⁴ De conclusie van Janet Abu-Lughod, in haar boek over de twintigste-eeuwse stadsrellen in Chicago, New York en Los Angeles, lijkt ook hier van toepassing. Ze schrijft dat

“op het meest nabije niveau de relatie speelt tussen potentiële demonstranten en de ordediensten die gemachtigd zijn om de vrede te herstellen en de deelnemers aan de rellen te disciplineren en straffen. In gevallen waarbij lokale politiediensten opgeleid zijn om met terughoudendheid te reageren, en waar meer vertrouwdheid en minder onderhuidse vijandigheid heerst tussen politie en demonstranten, en waar de politie er bovendien in slaagt om dodelijke botsingen te voorkomen of te bezweren door zorgvuldige planning en gematigde reacties, daar groeit de kans om de duur en de kost van de rel te minimaliseren. Naarmate, daarentegen, de sociale en etnische kloof tussen de politie en de demonstranten groter is, naarmate de planning lukraak gebeurt, de politie paniekerig en zonder terughoudendheid reageert, en er beroep wordt gedaan op geïmporteerde en ongeoefende agenten [...] om de noodsituatie het hoofd te bieden, des te langer de rellen zullen duren en des te vernietigender hun resultaat zal zijn.”³⁵

Interactiepatronen tussen politie en jeugd lijken cruciaal in het ontketenen en bemeesteren van een rel. Door dit element in de verklaring op te nemen, wordt vooral ook onderstreept dat stadsrellen niet eenvoudig te duiden zijn als “massagedrag” of te herleiden tot een willekeurige gebeurtenis. De actie is doelgericht – ze richt zich op duidelijke doelwitten, niettegenstaande haar geringe doeltreffendheid en doelmatigheid – en situeert zich binnen een identificeerbare keten van

acties en reacties tussen jeugd en politie. Maar Abu-Lughod's formulering suggereert dat er meer aan de hand is. Ze spreekt over de rol van de verhouding bevolking-politie als een factor die speelt op het meest "nabije niveau" ["at the most proximate level"]. Onder de oppervlakte spelen nog andere processen, waarvan de ervaring van ruimte een belangrijke is.

Stad & buitenwijk: ruimte

We stipten reeds kort aan dat de architectuur van de wijk mee vorm heeft gegeven aan de manier waarop de rellen in Husby zich ontvouwen. Haar bruggen en steegjes gaven aanleiding tot "guerrilla-tactieken." Een andere directe link tussen ruimte en rel ligt in de hoge bevolkingsdichtheid van een buitenwijk als Husby. De overbevolking van appartementen is een groot en wijd erkend probleem.^I Veel balkons fungeren er als opslagruimte. Er ligt geen rommel maar er liggen nuttige spullen waar vaak simpelweg geen plaats voor is binnen de woningen. Respondenten vertelden hoe in twee-kamer-flats acht mensen wonen (en hoe, bijvoorbeeld, een adolescent bij arrestatie al zijn spullen in één lade bleek te hebben verzameld), anderen spraken over extreme gevallen waarbij wel twintig personen dezelfde woning delen. Concreet betekent dit voor de jongeren dat ze (a) geen ruimte hebben om rustig hun schoolwerk te maken, (b) vaak in shiften moeten slapen omdat ze een bed delen met huisgenoten, en, niet onbelangrijk in de context van ons verhaal, (c) dat ze ook aangespoord worden om hun vrije tijd buiten door te brengen omdat het binnen te druk is.^{II} Dit geldt zeker tijdens de warmere zomermaanden. Dat grote groepen jongeren samen veel tijd buiten door brengen, met alleen elkaar als vermaak, zo luidt de redenering, vergroot de kans op rellen. De soort leefruimte die Husby is, stimuleert verveling en zo ook expressieve vormen van geweld.³⁶ Deze analyse kent haar grenzen. Ze veronderstelt een ontbreken van doelgerichtheid. Het collectieve geweld wordt herleid tot een "rellen om te rellen."³⁷ We beargumenteerden in de vorige paragraaf reeds dat dit perspectief, tenminste in het geval van Stockholm, uiteindelijk geen volledige en sluitende verklaring biedt.

Ruimte is meer dan een materiële omgeving die quasi-mechanisch zijn invloed laat gelden. Ruimte wordt beleefd. Zo wordt een omgeving een plek. De beleving van een ruimte als een betekenisvolle plek wordt sociaal gemedieerd – hoe *men* over een ruimte denkt, heeft invloed op hoe jij en ik over deze ruimte denken – en gebeurt bovendien in een constante vergelijking met andere plaatsen. Een toepassing van dit *culturele* ruimtebegrip geeft meer inzicht in de rellen in Husby. Ze helpt niet enkel te verklaren *dat* stadsrellen uitbreken, maar ook *hoe* ze zich ontplooiën en waarop het geweld zich richt. Naast het in brand steken van auto's om de aandacht van brandweer, politie en media te trekken,^{III} en het bekogelen van hulpdiensten met stenen, is het opvallend dat het geweld zich ook richtte op enkele bijzondere locaties: een school, een kunsthuis [Husby Gård], en één (en slechts één) winkel. In tegenstelling tot de rellen in Londen van 2011, werd er *niet* geplunderd. Een mogelijke interpretatie van deze bijzonderheid is dat de rellen zelfvernietigend van aard zijn, zoals sommige respondenten wanhoopten. Een andere verklaring kan zijn dat demonstranten toestroomden uit andere steden in Zweden of zelfs uit Kopenhagen in Denemarken, zoals uit

---

^I Bevolkingsdichtheidscijfers geven een vertekend beeld aangezien Husby voor grote delen uit bos bestaat. Er woont niemand in het bos waardoor de dichtheidscijfers kunstmatig laag liggen. Nota bene dat het bos- en natuurgebied slechts beperkt als onspanningszone geldt voor de bewoners van Husby. Door hun culturele en sociale achtergrond is deze ruimte minder relevant voor hen dan men misschien zou verwachten.

^{II} Naast de praktische en psychologische gevolgen voor de kinderen (en ouders) heeft overbezetting van een woning ook gevolgen voor de infrastructuur en voor de hygiëne.

^{III} Sommige respondenten opperden dat jongeren tijdens de rellen aangespoord werden om auto's in brand te zetten met het oog op verzekeringsfraude. Of en hoeveel auto's tijdens de rellen in brand werden gestoken in het kader van verzekeringsfraude, is niet controleerbaar. In ieder geval is het belangrijk om de communicatieve dimensie, het de aandacht trekken, in acht te nemen. Dezelfde handeling kan natuurlijk verschillende motivaties kennen en meerdere doelen dienen.

observaties van de polities zou blijken, en ze dus niet hun eigen scholen en cultuurhuizen vernietigden. Een sociaal- of cultuurgeografische lezing van de ruimte die Husby is, geeft echter een ander beeld.

Algemeen, en ondanks een stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis die de belofte van benijdwaardigheid in zich droeg,³⁸ valt bij een kort bezoek onmiddellijk op dat Husby (en stadsdelen als Husby) niet de fraaiste delen van Stockholm zijn. Zeker tijdens de herfstmaanden waarin ons bezoek plaatsvond, deed Husby wat grijs aan. Er staan een eindeloze reeks grauwe, betonnen appartementsblokken. Aan de metrohalte ligt een marktplein dat omringd wordt door enkele restaurants, winkels, een ontmoetingscentrum, een bibliotheek, en een kantoor van de huisvestingsmaatschappij. De restaurants zijn “etnisch” van inslag, en situeren zich, zoals de winkels, in de lagere prijsklasse. Er staat een moskee in Husby en ook een afdeling van de Zweedse Kerk (Svenska Kyrkan). Het contrast met het naburige Kista, slechts één metrohalte verwijderd, is groot. Daar staat een vernieuwd winkelcentrum, met een gezellige *food court*. Een koopkrachtige massa kan er dagelijks genieten van een uitgebreid aanbod consumptieartikelen. Het contrast met het centrum van de stad is zo mogelijk nog groter. Daar heerst een moderne, Scandinavische stadsvibe. City-marketeers zetten de stad in de internationale toeristenmarkt als “The Capital of Scandinavia” en benadrukken de aantrekkingskracht van de natuurlijke combinatie van (Zweedse, culinaire, ambachtelijke) traditie en (kosmopolitische, modieuze, technologische) vooruitstrevendheid die de stad belichaamt.^I Buitenwijken als Husby maken geen deel uit van dit Stockholm.

Een eenvoudige rit op de metro bevestigt deze tweedeling in de stad. Naarmate men van het centrum van de stad weggrijdt, worden de passagiers armer *en* gekleurder. Er wonen weinig “zichtbare Zweden” in stadsdelen als Husby, en omgekeerd geraken de inwoners van Husby zelden in de binnenstad. Het is een basale, ruimtelijke vaststelling dat de stad en haar buitenwijken raciaal gemarkeerd zijn.³⁹ Klasse en ras definiëren in belangrijke mate de sociale geografie van Stockholm, die niet enkel het uiterlijk van de bevolking omschrijft, maar ook invloed heeft op huisvesting, tewerkstelling en succesgraad in het onderwijs.⁴⁰ Het is in deze context dat de woorden segregatie en exclusie hun belang krijgen. Het is ook in deze context dat een diepere verklaring voor de rellen wordt gezocht, en soms ook begrip voor de rellen – zonder dat dit sympathie voor de relschoppers betekent – wordt getoond. Respondenten vroegen zich af “wat men anders moest verwachten” of merkten op dat het “ooit moest uitbarsten.” Segregatie verklaart mee *dat* er rellen hebben plaatsgegrepen.

Maar een fijnere analyse is mogelijk en noodzakelijk. Het is verhelderend om in de analyse van de rol die ruimtelijkheid (of tenminste de ervaring van ruimtelijkheid) heeft gespeeld in het uitbreken en het verloop van de rellen in Husby een onderscheid te maken tussen de reputatie die de buitenwijken genieten, de interne organisatie die er zich ontwikkelt, en de beleving van Husby en andere soortgelijke stadsdelen als een wachtplek, als een plaats waar al dan niet doelloos gewacht wordt. Door deze elementen in enig detail te bespreken, kan men verder verklaren *hoe* de rellen gebeurden en waarom het geweld zich op enkele belangrijke symbolen van de maatschappij richtte.

De buitenwijken van Stockholm hebben een slechte **reputatie**.^{II} Een respondente herinnerde zich hoe mensen haar verbaasd aankeken wanneer ze tijdens haar studententijd vertelde dat ze uit

---

^I <http://www.slideshare.net/SmartCitiesTeam/city-branding-the-case-of-Stockholm>

^{II} De inschatting van de reputatie van buurten is een subtiel sociaal spel. Een van de respondenten drukte haar verwondering uit over het feit dat er in Husby rellen waren uitgebroken. Ze merkte op: “Toch niet in Husby. Men verwacht dit in Rinkeby en Tensta, - dat zijn slechte wijken – maar toch zeker niet in Husby.”

Tensta (een buitenwijk zoals Husby, die één district vormt met het veel rijkere Spånga) afkomstig was. “Wauw, hoe is het om daar op te groeien?” was een standaardreactie. Mediavoorstellingen voeden deze inschatting.⁴¹ De Zweedse taal heeft de negatieve inschatting geconsolideerd. Het voor *förörtene* (de buitenwijken) heeft een sterk negatieve connotatie en een sterk verdingelijkende werking, aangezien er ook heel rijke buitenwijken zijn rond Stockholm – bekend van series als *Solsidan* – maar deze vallen niet onder de noemer “buitenwijk.” Op een gelijkaardige manier verwijst de uitdrukking *Rinkeby-Svenska* naar een “sociolect” dat in de buitenwijken van Stockholm, Malmö en Göteborg wordt gesproken. Hoewel de ontwikkeling van taalkundige varianten een universele gegevenheid is, en het Rinkeby-Zweeds ook als geuzetaal geldt, krijgt de praktijk in hoofde van veel Zweden een sterk negatieve bijklank. Het is dan geen loutere variant van het Zweeds, maar een slechte, gedegeneerde, cultuurvreemde vorm ervan. “Rinkeby” geldt als *pars pro toto* voor dit cultuurvreemde.

Reputaties zijn sociaal werkzaam. Ze maken handelingen mogelijk (of gemakkelijk) en onmogelijk (of moeilijk). Solliciteren met een CV waarop een adres uit de buitenwijken vermeld staat, verkleint de kans op succes. In omgekeerde richting maakt de slechte reputatie van de buitenwijken het mogelijk voor de directie van een supermarktketen om minderwaardige producten aan te bieden in de fruit-en-groentenafdeling van de supermarkt in Husby. Reputaties vormen ook identiteiten. Een respondent vertelde hoe kinderen in de buurt vaak zelf geloven dat er iets mis was met hen en hun familie, want anders zouden ze toch zeker niet wonen waar ze woonden. Anderen vertelden hoe een deel jongeren het geloof verliezen dat ze iets kunnen bereiken in het leven, dat ze een geografisch determinisme omarmen. De enige droom die ze koesterden, zou zijn om *een* baan te bemachtigen, eerder dan deze of gene baan. Soms neemt de identiteit ook een antagonistische vorm aan. Een soort symbolische tit-for-tat ontvouwt zich, waarbij de negatieve typering van de buitenwijken teruggekaatst wordt naar de samenleving. Een wij-zij denken ontwikkelt zich: “wij-jongeren-uit-de-buitenwijken tegen zij-de-samenleving.”

Naast dit discursieve spel met zijn al te tastbare gevolgen – die zowel de bestendiging van achterstelling als de ontwikkeling van criminele identiteiten en subculturen kan omvatten – bestaat er een bijzonder feitelijk Husby, waarvan de werkelijkheid niet herleidbaar is tot claims en counterclaims over de reputatie van de buurt. Een manier om deze werkelijkheid te omschrijven is een schets maken van de **interne organisatie** van Husby. Hoewel er groepen zijn die het groepsbewustzijn van de bevolking van de voorsteden willen organiseren (waarover meer in het volgende deel van deze nota), is het in de eerste plaats belangrijk om te beseffen dat de bevolking van de buitenwijken geen homogene groep is. Er bestaan bijvoorbeeld verschillende “etnische” gemeenschappen (Koerden, Irakezen, Somaliërs, etc.). De overheid probeert deze gemeenschappen te mobiliseren via allerlei projecten en appelleert aan de leiders van die gemeenschappen om zich als een “goede kracht” in de samenleving te mobiliseren. Ze worden ingezet om de wijk proper te houden, maar worden ook ingeschakeld in een systeem om de rust in de wijk te waarborgen. De “goede krachten” werken samen met de politie en de lokale overheid: ze hebben wekelijks overleg met de ordediensten, worden gewaarschuwd wanneer een incident gebeurt, en patrouilleren tijdens de avonden. De inschatting leeft sterk dat de “goede krachten” een belangrijke rol hebben gespeeld in het beëindigen van de rellen. Eens zij de eerste schok te boven kwamen, zich wisten te mobiliseren, en hun gezag deden gelden, doofden de rellen spoedig uit. De “goede krachten” organiseerden tegendemonstraties en probeerden een positieve sfeer te creëren om de agressie van het geweld te counteren. Een wedstrijd uit *Champions League* werd getoond op groot scherm. Een grote barbecue werd opgesteld en aangestoken, waarbij het motto gold “Neem geen steen, neem een worst.” De leiders van de lokale moskee spraken zich duidelijk uit tegen de rellen.

Behalve in een quasi-formele relatie tot de lokale overheid bestaan de gemeenschappen in Husby ook als informele netwerken. Helpen overleven lijkt de belangrijkste functie van deze netwerken. *Husby Träff*, een ontmoetingsruimte georganiseerd door het Rode Kruis, biedt dagelijks goedkope maaltijden aan de bevolking van Husby. De moskee biedt, ten minste aan de mannen, een ontsnappingsruimte en een gevoel van vertrouwdheid. De lokale bibliotheek, een lokale jongerengroep, en een lokale voetbalclub bieden hulp aan bij het huiswerk. Maar nog belangrijker is de spontane zorg die bewoners voor elkaar dragen. Een respondente vertelde hoe een drietal jongeren een oogje in het zeil hield op de oude, Finse vrouw die er alleen voor stond, of over hoe de ene vrouw de was deed voor een andere vrouw. De uitdagingen die het leven aan vele bewoners in de buitenwijken stelt, de kwetsbaarheid van hun bestaan, doet hun zeer basale overlevingsmechanismen inschakelen.¹ Informele samenwerking is de positieve uitdrukking van deze gedeelde geworpenheid. Maar de andere kant van de medaille bestaat uit informele hiërarchieën tussen verschillende groepen in de buurt, uit verdeeldheid en partijdigheid, uit agressieve interactiemomenten, en uit intimidatie van de zwaksten door de iets minder zwakken.⁴² Naast samenwerking kent ook geweld zijn functionaliteit⁴³ in een wereld waarin informele sociale relaties en overleven centraal staan. Een respondente merkte op dat ze soms niet goed begreep hoe de mensen in Rinkeby leefden en vroeg zich af of ze er wel werkelijk leefden (in de volle betekenis van dat woord). Die inschatting miskent de “normaliteit” van de buitenwijken, waar natuurlijk ook gewoon geliefd en gevierd wordt. Niettemin neemt overleven er beduidend meer energie in beslag dan in meer welvarende delen van de stad het geval is. De interne organisatie van de buurt is hier, in al zijn complexiteit, op afgesteld.

De relatie van dit feit met de rellen is onrechtstreeks en verloopt via de derde dimensie van de ruimtelijkheid van Husby, namelijk haar beleving als een **wachtplek**. Eén van de eerste notities die we maakten tijdens ons bezoek betrof deze vaststelling. Op het centrale plein bij de uitgang van het metrostation stonden mensen in groepjes te keuvelen, alsof ze ergens op wachtten alhoewel het niet onmiddellijk duidelijk was waarop. De metafoor van het wachten kwam geregeld terug tijdens de interviews. In één versie was het wachten doelgericht. Een respondent legde uit hoe Husby een transitzone is. Nieuwe immigranten stromen er toe omdat ze weten dat ze er de steun van landgenoten zullen vinden. Dit verklaart niet enkel waarom Stockholm gesegregeerd lijkt; vele immigranten kiezen er immers voor om zich bij hun eigen gemeenschap te voegen zodat zich relatief homogene groepen vormen. Maar het verklaart ook waarom de buitenwijken zo kwetsbaar blijven. Zodra genoeg geld gespaard is, of zodra de “tweede of derde generatie” zich heeft losgewrikt en is opgeklommen op de maatschappelijke ladder, zo luidde de redenering, vertrekken ze naar betere delen van de stad om er een burgerleven te leiden.¹¹ Mensen wachten in Husby op een kans op mobiliteit, op een kans om te vertrekken.

Maar in een tweede gebruik van de metafoor had het wachten minder zin. Het was geen wachten maar een verwijlen, de tijd doorbrengen. In beide gevallen is de context van het gebruik van de metafoor een uiteenzetting over het Zweedse vluchtelingenbeleid. Dit beleid staat geboekstaafd als zeer liberaal en is er vooral op gericht politieke vluchtelingen asiel te geven. Achtereenvolgens stroomden vluchtelingen uit Allende's Chili, de Balkan, Koerdistan, Afghanistan, Irak en Somalië toe. Veelal kwam tijdens de interviews geen kritiek op de basisidee van dit beleid – dat immers slechts “in overeenstemming is met de internationale verplichtingen” – maar wel op de opvolging van dit beleid, op wat men het integratiebeleid zou kunnen noemen. Eén respondent sprak de contradictie uit dat Zweden de vluchtelingen weliswaar welkom heet maar hen vervolgens

---

¹ Twee verschillende respondenten – de ene een immigrant uit een dorp in Finland, de andere uit Zuid-Afrika – benadrukten dat ze om te overleven teruggrepen op sociale en individuele praktijken uit hun geboortestreek en jeugd.

¹¹ Merk op dat er ook een trend is om terug te willen keren naar het land van herkomst van (vaak) de ouders, of om door te reizen naar Groot-Brittannië of de Verenigde Staten.

“stokeert” in te kleine appartementen. Een andere respondent sprak over de “schoendozen” (d.w.z., de kleine huisvesting) waarin volgens haar de immigranten worden weggeborgen. Nog een andere respondent sprak over de maatschappelijke appreciatie van buitenwijken als Husby als “pakhuizen” of “opslagplaatsen”.

Deze omschrijving heeft ook gevolgen voor hoe de bewoners van de buitenwijken worden gewaardeerd. Een respondente vertelde hoe veel Zweden niet snappen wat de immigranten, die als politiek vluchtelingen vaak hoogopgeleid zouden zijn, te bieden hebben; dat ze enkel zien hoe de immigranten “uitkeringen [bidrag] in ontvangst nemen.” Op internetfora was een dominante interpretatie van de rellen in Stockholm dat de demonstranten zich “ondankbaar” toonden, dat hun onvrede niet te rijmen was met de relatieve welvaart die ze in Zweden genieten. Omgekeerd hebben sommige van de bewoners van de buitenwijken de indruk dat de samenleving hen de Zweedse welvaart niet gunt. Ze wijzen op de (vermeende) verminderde investering in jeugdwerk, op de povere kwaliteit van de scholen in de buurt, op de beslissing om de publieke dokterspraktijk uit de buurt te verhuizen. Er is meer dan perceptie in het spel hier. Het klopt dat er verhoudingsgewijs veel mensen van een uitkering leven in de armere buitenwijken (een gegeven dat om een genuanceerde verklaring vraagt). In zekere zin “nemen” de bewoners er veel. Wellicht klopt het ook dat de onderwijskwaliteit er minder is dan elders in de stad en het land (een gegeven dat weer om een genuanceerde verklaring vraagt). In die zin “krijgen” de bewoners er dus minder. Belangrijker om de onvrede te begrijpen die door de rellen tot uitdrukking gebracht wordt, is evenwel het gevoel bij een deel van de bewoners dat ze nutteloos worden geacht, dat ze enkel mogen wachten op hun “bidrag” zonder zelf te mogen bijdragen, dat ze niets mogen “teruggeven,” gekoppeld aan het gevoel dat wat ze krijgen met tegenzin wordt gegeven. Kwantitatief onderzoek toont aan dat de toename van “etnische heterogeniteit” in Zweden heeft geleid tot “een afname van de populaire steun voor uitgaven in het kader van de sociale welvaartsstaat.”⁴⁴

In het licht van deze interpretatie krijgt de eventuele betekenis van de rellen een nieuwe dimensie. Het geweld, dat op het eerste gezicht steeds irrationeel (want op zich zelf gericht) lijkt, wordt opnieuw doelgericht. Zoals gezegd richtten de demonstranten zich behalve op de politie en op geparkeerde wagens met name op maatschappelijke symbolen. Twee scholen (één in Husby, één in Tensta) en Husby Gård, een kunsthall annex cultuurcentrum, werden in brand gestoken. In beide gevallen betreft het diensten die de Zweedse samenleving aan Husby aanbiedt. Als openbare diensten zijn het giften van de samenleving. In het geval van de winkel die werd vernield, dient opgemerkt dat het een winkel met relatieve luxeproducten betrof, die totaal vreemd was aan de noden van de lokale bevolking. De *upscale* winkel, uitgebaat door mensen van buiten de wijk, was, in zekere zin, een ongepast geschenk; onnodige luxe in een wereld waar in de eerste plaats overleefd moet worden. Het zijn deze publieke en private giften die werden vernield. Een indruk van ondankbaarheid ontstaat zo snel.

Of ondankbaarheid gerechtvaardigd kan zijn indien het maatschappelijke spel van geven en nemen, dat een lange antropologische geschiedenis kent,⁴⁵ ogenschijnlijk niet correct wordt gespeeld, indien zij die ontvangen niets mogen teruggeven en zij die geven met tegenzin geven,⁴⁶ is een vraag die buiten het bereik van deze studie ligt. Volstaat nu te benadrukken dat zulke vragen over de mogelijkheden en grenzen van de solidariteit, in het Zweedse geval, duidelijk geografisch gemarkeerd zijn, dat de gestolde perceptie van de buitenwijken als plek waar doelloos gewacht wordt (die zowel binnen als buiten de buitenwijken leeft, zij het op een verschillende manier) een belangrijk element vormt van het maatschappelijke debat over lotsverbondenheid en samenhang.

Macht & verzet: democratie

Men moet zich hoeden voor wat Claude Grignon en Jean-Claude Passeron “*misérabilisme*” hebben genoemd,⁴⁷ de inschatting dat de “cultuur van de armen ook een arme cultuur is,” dat de armen in de buitenwijken slechts alterneren tussen lijdzaamheid en lijflijk zelfbehoud, enerzijds, en opstoten van agressie, anderzijds. In de feestzaal van Husby worden huwelijken gevierd en culturele en politieke activiteiten georganiseerd. Er bestaat een veelvoud aan (vaak etnisch gedefinieerde) verenigingen. Het plaatselijke theater voert stukken op – tijdens ons bezoek één gespeeld door jongeren, *Husby brinner* (Husby staat in brand), een commentaar op de rellen. Eén van de respondenten sprak over de specifieke bezieldeheid van Husby, die ze uniek en waardevol achtte. Husby is ook een plek waar voor wordt gestreden. Mensen organiseren zich en troepen samen om hun lot te bespreken en strategieën te ontwikkelen om dit te verbeteren. Een lokale jongerenorganisatie, *Megafonen*, nodigde vaak gastsprekers uit van universiteiten voor een lezing over een thema dat hen aanbelangde – huisvesting, segregatie, onderwijs. Hier kwamen grote groepen op af. Na de lezing werden de sprekers uitgenodigd om in beperkte kring verder te discussiëren en werden ze door de voortrekkers van *Megafonen* aan de tand gevoeld over de implicaties van hun argument. In het straatbeeld kondigden posters bijeenkomsten aan. Eén van de respondenten diepte tijdens het gesprek een tekst op van de activistische geograaf David Harvey waarin het “recht tot de stad”¹ wordt bepleit. Ze was een oude dame, maar ze had deze tekst besproken op initiatief van een groep jonge medebewoners. Ze vertelde hoe het traditionele “Zweedse” verenigingsleven uit Husby was verdwenen maar dat dit vervangen was door een nieuw netwerk van verenigingen. Ze vertelde ook hoe opgetogen ze was over de “onrust en energie” die deze groepen tot activisme dreef. Oude en nieuwe activisten werkten samen in een sfeer van “reciprociteit,” zei de respondente, en ze contrasteerde de dialoog die op gemeenschappelijke vergaderingen heerste met de “schijndialoog” die *Järvadialogen* volgens haar was. Deze laatste is een consultatieprocedure die een grootschalig stadsvernieuwingsproject, *Järvalyftet*, van de stad Stockholm begeleidt. Het project wekte onvrede op bij een deel van de bevolking: de nieuwe huurprijzen waren volgens hen te hoog, de afbouw van twee van de typische bruggetjes was onwenselijk, de sluiting van een openbare geneeskundige praktijk bijzonder jammer, en de gedwongen relocatie van de ontmoetingsruimte *Husby Träff* onaanvaardbaar. Hier protesteerden de bewoners tegen, soms om overleg af te dwingen, maar wanneer dit niet lukte, zoals in het geval van *Husby Träff* ook met iets radicalere actie: de lokalen werden bezet. Over deze **politisering** van Husby moeten een tweetal punten worden toegelicht: (1) de inschatting dat er zich een trend naar radicalisering aftekent, en (2) een mogelijke link met de rellen.

Het verhaal van jongerenorganisatie *Megafonen* staat hierin centraal. Hun slagzin verraadt strijdvaardigheid: “een verenigde buitenwijk kan nooit verslagen worden.”² De oorspronkelijke werking van *Megafonen*, dat in 2008 opgericht werd, had een sterk sociale component. Ze organiseerden huiswerkhulp voor de lokale kinderen en organiseerden vrijetijdsactiviteiten. Vele respondenten prezen de oorspronkelijke inspanningen en ook de lokale overheid gaf aan met *Megafonen* te hebben samengewerkt. Ze hoorden bij de categorie van “goede krachten” die de overheid wil mobiliseren. Maar *Megafonen*, dat een behoorlijke groep jongeren samenbrengt, ontwikkelde zich in een meer politieke richting. Sommige respondenten juichten deze trend toe. Ze waren opgetogen over de manier waarop *Megafonen* voor een grotere politieke bewustwording in de buitenwijken zorgden. Maar anderen merkten op dat de groep, naar hun inschatting, het politieke spel niet correct speelden: ze zouden te veel geëist hebben en te weinig bereid geweest tot compromis. Eén respondent, een lokaal politicus, bevestigde dat met name de bezetting van

---

¹ <http://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>

² <http://megafonen.com>

Husby Träff tot een vertrouwensbreuk had geleid. De actie was *te* radicaal geweest. De juistheid van deze inschatting doet er minder toe dan dat ze gemaakt werd. Ook aan de kant van *Megafonen* was er een trend naar radicalisering. Eén van hun vroegere sympathisanten vertelde hoe de groep evolueerde van een bende “Martin Luther King’s” naar een stel “Malcolm X’s”. In 2012 reisden enkele van hun leden naar Göteborg waar hun zusterorganisatie *Pantrarna för upprustning av förorten*ⁱ Bobby Seal, één van de oprichters van de Amerikaanse *Black Panthers* had uitgenodigd. Een documentaire die van de reis werd gemaakt, toont hoe de jongeren op de bus overleggen over hoe de toestand van de Zweedse buitenwijken verschilt van de toestand in de Amerikaanse ghetto’s,⁴⁸ en ook hoe ze zich bij aankomst verbazen over de plotse aandacht van grote aantallen “blanke sympathisanten,” die ze als bevreemdend en oneigenlijk ervaren. Op die dag nam ook een lid van *Megafonen* het woord, waarbij ze de toestand in Husby en andere buitenwijken aanklaagt, pistes voor verandering suggereert, en eindigt met een min of meer forse “power to the people.”

De ontwikkeling die *Megafonen* onderging kent verschillende waarderingen, die samenhangen met de historische waardering die de oorspronkelijke *Panthers* krijgen. De aankondiging van zijn bezoek op een cultuurwebsite sprak over Bobby Seal als “een legende van de Amerikaanse burgerrechtenbeweging in de jaren 1960 en 1970,” die een “inspiratiespeech zou geven en mee de Dag van de Arbeid zou vieren.”ⁱⁱ *Megafonen* zou in navolging van de *Panthers* de democratie mee helpen uitdiepen, de democratie echter maken, en lokaal doen beleven. Zelf hanteert de organisatie vandaag een breed begrip van wat democratie is, een begrip dat meer omvat dan formele besluitvorming en formele participatie. Binnen dit model past de bezetting van *Husby Träff* binnen het democratische spel. Over de vrouw die een onlangs een taart in het gezicht van de Zweedse, rechts-nationalistische politicus Jimmy Åkesson smet, schreef een lid van *Megafonen* in een reflectie op hun webstek: “Wij geloven dat jij en jouw taart van historisch belang zullen blijken. Jij bent de democratie.”ⁱⁱⁱ Maar niet iedereen deelt die positieve lezing. Sommigen vinden het spijtig dat de organisatie zich terugtrekt uit het formele democratische spel. Ze ontwaren een tendens tot autarkie in de groep, een graduele ontkoppeling van de bredere samenleving. Soms nam de inschatting van respondenten extreme vormen aan. De lokale politicus die een vertrouwensbreuk had ervaren na de bezetting van de ontmoetingsruimte omschreef *Megafonen* als “links-extremisten,” die dromen van een “ideale samenleving” en uit zijn op “de totale dictatuur van het volk op basis van socialistische principes.” Soms bleef de naam van *Megafonen* op cryptische wijze onvermeld. Men sprak over “een organisatie” met een ondemocratisch gedachtegoed, en vervolgens over “deze organisatie” en “die groep.”

De rol van *Megafonen* tijdens de rellen kende een zelfde verschillende waardering. Eén respondent schatte in dat de organisatie niets met de rellen te maken had, dat ze “goede gasten waren, maar uiteindelijk machteloos, niet in staat grootschalig te mobiliseren.” Een andere respondent schatte eerder in dat dat ze de rellen hadden helpen bedaren, dat ze naar buiten waren getrokken om derellende jongeren in te tomen. Maar een laatste groep respondenten schatte in dat *Megafonen* de rellen aangestookt en zelfs “georganiseerd” zouden hebben. Bo Sundin, voorzitter van de districtsraad van Rinkeby-Kista, legde in de Engelstalige webkrant thelocal.se uit dat “een aantal sleutelfiguren reeds enige tijd linkse krachten hadden gemobiliseerd met de bedoeling chaos te creëren en de samenleving te vernielen.” Voorstanders van deze these, waar overigens geen direct bewijs voor is, wezen ter ondersteuning van hun hypothese op de specifieke chronologie van de rellen: tussen het incident met de doodgeschoten man en de uitbraak van de uiteindelijke rellen gaapte een kloof van zes dagen, die enkel onderbroken werd door de demonstratie die *Megafonen*

ⁱ De panthers voor een herbewapening van de buitenwijken, <http://pantrarna.wordpress.com/>

ⁱⁱ <http://www.kulturivast.se/interkultur/nyheter/legenden-bobby-seale-till-goteborg>.

ⁱⁱⁱ <http://megafonen.com/kara-tartkvinna/>

organiseerde voor het politiestation in Kista. Bovendien organiseerde ze de ochtend na de eerste nacht van rellen onmiddellijk een persconferentie, wat zou getuigen van een uitgekende mediastrategie. Helemaal onbegrijpelijk, binnen deze redenering, is dat een woordvoerder van de organisatie weigerde om het geweld te veroordelen tijdens een media-interview. Hij herhaalde enkele malen dat een te grote focus op het geweld de aandacht onnodig afleidde van de structurele problemen die de buitenwijken teisterden en die in hun analyse de rellen zouden verklaren. Pas na lang aandringen wilde de man zeggen dat de rellen “natuurlijk” geen goed idee waren geweest. Deze weigering om het geweld ondubbelzinnig te veroordelen wekte veel ongeloof op bij de bredere bevolking en *Megafonen* kreeg het in de media hard te verduren. Sindsdien houden de leiders van de jongerenorganisatie zich op in de luwte.

Al deze elementen leidden sommigen er toe te opperen dat *Megafonen* de rellen “georganiseerd” zou hebben. De hypothese is op geen enkele manier bewezen. Het belang van de vertelling ligt overigens niet noodzakelijk, of niet uitsluitend, in haar waarheid, maar in het feit dat ze circuleert omdat ze de inzet van ons begrip van, en van onze omgang met, de rellen verhoogt. Zoals kort vermeld projecteerden de scenarioschrijvers van MSB dat de toename van sociale onrust in de Zweedse steden gepaard zou gaan met een “afname van het vertrouwen in de democratische instellingen en in de democratische politiek.”⁴⁹ Naar verluidt werd het scenario door lokale beleidsmakers van verschillende steden als “herkenbaar” beschouwd. Het vertolkte een oprechte bezorgdheid. De vrees was niet zozeer dat er veel slachtoffers zouden vallen, maar wel dat de sociale cohesie in hun gemeenschappen zou afbrokkelen en het democratische functioneren van de samenleving onder druk zou komen te staan. Eén respondente, die eerder een links-activistische achtergrond had, zei me dat ze hoopte dat “de inlichtingendiensten een oogje in het zeil houden.”

Afgaande op onze eigen interviews, schatten we in dat *Megafonen* niet bij de lugubere krachten hoort.¹ Wel hoorden we verhalen over “sterke families” binnen Husby die veel macht zouden genieten en veel invloed zouden uitoefenen op een deel van de jongeren. Ook van buitenaf zouden er “duistere personen” infiltreren in de buitenwijken, die overdag succesvol meedraaien in de civiele gemeenschap maar ’s avonds opruiende taal verspreiden in de buitenwijken. Eén respondente vertelde hoe ze in een vergadering was terechtgekomen waar werd voorspeld dat “bloed zou vloeien in onze straten.” Er werd door respondenten ook gewezen op het gevaar van “echte radicalisering” zoals die zich had gemanifesteerd in de zelfmoordaanslag in een winkelstraat in Stockholm in 2012. Indien er al “krachten” achter de rellen zaten, was de inschatting, dan waren het de “grote families” en “duistere personen.”

Een duidelijke conclusie formuleren bij bovenstaande uiteenzetting is niet evident. Afhankelijk van welk element van de vertelling men overtuigender acht, ziet men “verzet tegen de macht” of “macht vermomd als verzet.” Wel is duidelijk dat macht, verzet en democratie daadwerkelijk in het spel zijn, zo niet reeds tijdens de rellen dan wel in de betekenisgeving die er op volgde. De macht sprak over “anti-democratische krachten,” het verzet over “een opstand van de gemeenschap.” Meer neutrale respondenten gaven soms aan dat ze de verzuchtingen van de jeugd wel begrepen, maar dat ze zich door de keuze voor geweld “buiten de politiek en de democratie” hadden

---

¹ De hypothese dat *Megafonen* de rellen georganiseerd zou hebben, bouwt vooral op enkele chronologische bijzonderheden, namelijk dat er zes dagen zaten tussen het politie-incident en de uitbraak van de rellen en dat hun persconferentie al te goed voorbereid leek. Een tegenargument voor deze laatste redenering kan inhouden dat de media de organisatie had gecontacteerd met de vraag om een persconferentie te geven, dat men dit niet onvoorbereid wilde doen, en dat men dezelfde analyse al vele malen had gemaakt. Een tegenargument voor de eerste redenering kan verwijzen naar de vatbaarheid voor een buurt als Husby voor geruchten. Respondenten vertelden me hoe zeer geruchten de ronde deden na de dood van de Portugese man. De ruimtelijkheid van Husby, zoals die in het vorige hoofdstuk gedeeltelijk werd beschreven, draagt wellicht bij aan deze intense circulatie van geruchten. De link tussen vormen van ruimtelijkheid (inclusief virtuele ruimtes) en de intensiteit en vorm van de circulatie van geruchten verdient nader onderzoek.

geplaatst. De rellen moeten dan misschien politieke of beleidsgevolgen hebben, tenminste volgens sommigen, en ze hebben wellicht politieke betekenis, maar ze werden niet primair ervaren als een politieke daad.

Maar tegelijk zijn de rellen niet herleidbaar tot een criminele daad. Zorgwekkender dan dat “herrieschoppers herrie schopten,” stelde één van de respondenten, was dat “grote groepen jongeren deelnamen door aanwezig te zijn.” Ze begreep de aantrekkingskracht van dit soort “solidariteit.” Een andere respondente vertelde hoe jongeren, waaronder ook meisjes, in een feestelijke stemming naar buiten trokken om deelachtig te zijn aan de sfeer en het moment. Ook de politie bevestigde dat slechts een klein aantal van de demonstranten werkelijke gewelddaden hadden gepleegd. Misschien is hier simpelweg sprake van de aanstekelijkheid van de massa; een massa die eerst aangetrokken raakt door de opwinding van de eerste brandende auto’s maar vervolgens vooral zichzelf aantrekt, en een massa die op zijn beurt het daadwerkelijke geweld kan hebben vergemakkelijkt door de daders toe te juichen. Maar misschien is er ook meer aan de gang. Eén respondent sprak over het “existentiële” aspect van samen verzet aan tekenen. Misschien ervaart de relschopper die “lawaai maakt en vernieling teweegbrengt, zijn grensoverschrijdingen als een onuitputtelijke bevrijding.”⁵⁰ Elias Canetti, die meer dan wie ook het wezen van massagedrag onderzocht, beargumenteerde nog subtieler dat in de massa – en pas in de massa – een absolute gelijkheid wordt ervaren. Niettegenstaande populaire opvattingen kennen *echte* massa’s volgens Canetti geen leiders. Ze ontstaan en groeien spontaan en aanvaarden geen richtlijnen of bevelen.⁵¹ De massa biedt een ontsnaptingsruimte weg van de inperkingen en hiërarchieën van alledag. Een respondent, te oud om ook actief bij de rellen betrokken te kunnen zijn geweest, herkende in de gebeurtenissen dezelfde “onrust en energie” die ze bij activistenvergaderingen over de stadsontwikkelingsprojecten had ervaren. De meest optimistische lezing ziet *in* de massa – die van buitenaf enkel schrikbarend kan lijken, enkel een gevaar voor de democratie kan zijn – “transformatief potentieel” in de richting van meer gelijkheid. In de opgewonden deelname van een pak ongewelddadige jongeren kunnen dan ook – in ieder geval paradoxaal en wellicht fragiel – mogelijk de kiemen schuilen van een democratische toekomst voor Husby, als voorstad van Stockholm, en als groeizone van een verder urbaniserend Zweden.

6 Wat leren de rellen in Stockholm ons?

Afstand als mogelijksvoorwaarde van geweld

De interactie tussen politie en jeugd, de relatie tussen stad en buitenwijk, en het spel van macht en verzet vormden drie gescheiden dimensies binnen de bovenstaande analyse. Men kan de drie dimensies met elkaar in verband brengen. Het verzet organiseert zich, bijvoorbeeld, om een betere toekomst voor de buitenwijken te organiseren. Stadsontwikkeling is één van zijn kernthema's. Of men zou de politie simpel kunnen neerzetten als de rechterarm van de macht en er zo de onvrede tussen politie en jeugd een sterkere politieke lading geven. In de voorgaande analyse is er echter voor gekozen om de (relatief) autonome werking van elk van deze drie dimensies te belichten, niet enkel omdat dit ons in staat stelt om de complexiteit van het stedelijke weefsel te benadrukken, maar ook omdat de verschillende dimensies licht werpen op verschillende aspecten van de structuur of choreografie van de rellen. Indien men niet enkel wil verklaren *dat* er collectief geweld uitbreekt, maar ook *hoe* dit geweld precies plaatsvindt, dan moet men zowel de rellen als de maatschappelijke omgeving ervan met voldoende aandacht voor detail beschrijven.

Dit neemt niet weg dat uit de bespreking van de drie dimensies een gemeenschappelijk thema opborrelt. Vaak wordt in de Zweedse context verwezen naar “segregatie” als de grondoorzaak van de rellen. Segregatie – een proces waarbij een groep mensen afgezonderd geraakt van de rest van de samenleving, soms gedwongen, soms vrijwillig, wordt dan in verband gebracht met een gevoel van frustratie. De bewoners van de buitenwijken willen volgens dit model dezelfde doelen bereiken als de rest van de samenleving, of tenminste dezelfde mogelijkheden hebben om zich eigen doelen te stellen, maar omdat men gesegregeerd leeft van de rest van de samenleving beschikt men vaak niet over de middelen om die doelen te bereiken. De resulterende discrepantie tussen doel en middel leidt potentieel tot frustratie en geweld. Zulke analyse heeft zeker zijn verdienste maar men merkt op dat deze uiteindelijk enkel de ruimtelijke dimensie van voorgaande analyse voldoende afdekt. Een exclusieve focus op segregatie schenkt wellicht te weinig aandacht aan de andere twee dimensies. Daarom is het beter om het grondprobleem – dat de dimensies interactie, ruimte, en legitimiteit overstijgt – niet als segregatie maar als **afstand** te benoemen.

Er bestaat duidelijk een mentale, en wellicht ook een sociale, afstand tussen een grote groep jongeren uit de buitenwijken en het merendeel van de politieagenten. Ze wonen vaak in verschillende stadsdelen en delen geen leefwereld. De afstand geraakt nog vergroot in die mate dat de jongeren op criminele paden terechtkomen en eigen subcultuur ontwikkelen of vervallen in een wij-en-zij denken. Ook de politie kan vervallen in een oppositionele logica. Dat de oproerpolitie op een bepaald moment, omwille van de toenemende vermoeidheid van de lokale krachten, uit andere steden werd aangevoerd, accentueerde de afstand tussen de relschoppers en de ordehandhavers, wat het geweld kan hebben geïntensifieerd.

Ten tweede bestaat er een materiële en symbolische afstand tussen de stad en de buitenwijken. De metro-rit van centrum naar buitenwijken is lang. En ondanks dat het metronet goed uitgebouwd is en vlot draait, bestaan er schijnbaar drempels voor bewoners van zowel centrum als buitenwijken om de rit vaak te maken. Weinig bewoners van de centrale stadsdelen zien reden om naar de buitenwijken te komen en weinig inwoners van de buitenwijken geraken in de centrumstad – deels omwille van financiële redenen en deels omdat ze er simpelweg niet moeten zijn. In de mate dat er gereisd wordt, bevestigen de reispatronen, d.w.z., wie waar op- en afstapt, enkel dat er van

verschillende werelden sprake is – dat ook Stockholm een *tale of two cities* herbergt – en leidt het tot soms moeilijke, agressieve contacten. Bovenop de materiële scheiding van stad en buitenwijk, die uiteindelijk relatief blijft, bestaat er ook symbolische afstand. “Zweden” identificeren zich niet met de buitenwijken - en omgekeerd.

Ten slotte gaapt er een kloof tussen het formele gezag en de bestaande machtsstructuren en politieke instellingen, enerzijds, en de manier waarop lokaal aan politiek activisme wordt gedaan, anderzijds. Deze laatste vorm van afstand, die wat abstracter is, betreft een kloof in hoe legitieme democratische politiek begrepen wordt; of deze vooral een formele definitie moet kennen of ook een sterke informele component; en welke rol en vorm protest erin kan en mag aannemen.

Indien afstand als een van de grondproblemen wordt aanvaard, werpt dit niet enkel extra licht op het moeilijke Zweedse debat over lotsverbondenheid, solidariteit en (on)dankbaarheid, maar zeker ook op de uiteindelijke uitbarsting van het collectieve geweld. Men moet weten dat ernstig geweld, vanuit psychologisch oogpunt, geen “natuurlijke” handeling is. In de meeste omstandigheden schuwen de meeste mensen geweld. Ze moeten een drempel overwinnen om geweld te kunnen plegen, wellicht vanuit een soort intuïtieve empathie of spiegeling met het potentiële slachtoffer. Uit historisch en sociaalwetenschappelijk onderzoek blijkt dat het bestaan van afstand een belangrijke factor is die geweld mogelijk maakt en het creëren van afstand een belangrijk mechanisme om onwillige daders toch zover te krijgen. Zulk creëren van afstand hoeft geen bewuste strategie te zijn. Afstand kan ook uit een relatief ongecontroleerd proces voortvloeien. En soms is afstand er gewoon. In het geval van Stockholm durven we opperen dat al deze mechanismen in gang zijn: de snelle stijging van het aantal migranten in de laatste tien à twintig jaar creëert onvermijdelijk (en ongewild) afstand in de samenleving; het discours over de buitenwijken in de dominante media is een proces dat duidelijk afstand creëert zonder dat er een specifieke actor verantwoordelijk kan worden gesteld; en zowel binnen de gevestigde orde als in de buitenwijken zijn er stemmen te ontwaren die baat hebben bij het creëren en thematiseren van die afstand.

Afstand kan niet als dusdanig verklaren waarom de rellen in Stockholm de precieze vorm kenden die ze kenden. Om dit te begrijpen moet men interactie, ruimte, en politiek in hun autonome werking bestuderen. Maar omdat het zo een belangrijke mogelijkhedenvoorwaarde is voor het overgaan tot geweld, lijkt het wel zinvol te stellen dat de ervaring van afstand (als element dat in de drie dimensies terugkeert), misschien zelfs meer dan frustratie en verveling, betekenisvol heeft bijgedragen tot het uitbreken van geweld. Afstand verklaart waarom frustratie en verveling de gewelddadige vorm konden aannemen die ze aannamen.

Afstanden overbruggen, of bevestigen?

Wat kan de voorgaande analyse ons leren voor het beleid? In de reactie van beleidsmakers en politici in Stockholm op de rellen van mei 2013 kan men vier elementen onderscheiden. Ten eerste werd er gewezen op de onmiddellijke opdracht, wanneer rellen uitbreken, om de openbare orde te herstellen. Dit vereist aangepaste politietechnieken en, belangrijk, soms ook terughoudendheid in de tussenkomst. Ten tweede werd benadrukt welke belangrijke rol de “goede krachten” in de lokale gemeenschap te spelen hebben. Zij mobiliseerden zich tegen de relschoppers en houden sindsdien bij nakend onrust een oogje in het zeil. Ten derde werd er uitgelegd hoe tijdens de zomermaanden en schoolvakanties extra activiteiten zouden worden aangeboden om de jeugd zinvol bezig te houden. Ten vierde, en vanuit de oppositie, werd gewezen op het belang van

grootschalige investeringen in verschillende beleidsdomeinen tegelijk: beter onderwijs, meer werk, betere huisvesting.

Het belang van het eerste en laatste element lijkt evident. Natuurlijk is het wenselijk dat rellen, in zoverre ze niet voorkomen kunnen worden, qua geweld binnen de perken blijven en dat de ordediensten op de juiste manier de orde herstellen. Even natuurlijk is het evident dat het optimaal zou zijn indien elk stadsdeel een voldoende graad van welvaart en welzijn kent en indien de middelen die de overheid ter beschikking heeft op een correcte manier over de verschillende stadsdelen verspreid worden. Dit zou de kans op rellen wellicht verkleinen. Deze vanzelfsprekendheid betekent echter geenszins dat beide elementen steeds door overheden in acht worden genomen en daarom is het goed ze te blijven onderstrepen.

Wat de mobilisatie van de goede krachten in de samenleving en het verhoogde aanbod van vrijetijdsactiviteiten tijdens de zomervakanties betreft, is het noodzakelijk de inherente grenzen van deze beleidsreacties te erkennen. In het eerste geval bestaat de onverhoedse kans dat de perceptie van afstand tussen maatschappij en relschoppers enkel in stand blijft, of zelfs uitgediept wordt. In het tweede geval bestaat het gevaar van een discrepantie tussen de *infrapolitieke* dimensie van de rellen en de apolitieke aard van de oplossing.

Het discours van de *goede krachten* leeft sterk bij de (lokale) Zweedse beleidsmakers. In hun visie zijn het niet in de eerste plaats de ordediensten maar de *goede krachten* die, zo niet verantwoordelijk, dan toch het best in staat zijn, om een duurzaam antwoord te bieden aan maatschappelijke onrust. En ook met het oog op de onmiddellijke reactie op de rellen werd naar de *goede krachten* gekeken. Na een eerste reactie van verbijstering wisten de *goede krachten* zich te organiseren en organiseerden ze vreedzame tegenbetogingen. Een wedstrijd uit de *Champions League* werd op groot scherm vertoond; een grootschalige barbecue werd georganiseerd op het centrale plein van Husby. Wanneer een samenleving zich weerbaar toont in confrontatie met een ernstige gewelduitbarsting, dan is dit enkel toe te juichen. Twee kanttekeningen zijn niettemin noodzakelijk. Een eerste, empirische vraag is in welke mate de *goede krachten* die tijdens de rellen actief waren wel representatief waren voor de lokale samenleving. Ten minste volgens sommige respondenten waren het actoren van buiten Husby die het tegenprotest aanvoerden. De suggestie hier is niet dat de lokale bevolking de rellen zou hebben gesteund – hier bestaat geen enkele indicatie voor – maar wel dat men zich moet hoeden om de weerbaarheid van de lokale bevolking te overschatten, en vooral ook dat men zich bewust moet zijn van de complexe dynamieken die een vertoog over *goede krachten* op gang kan brengen wanneer dit niet werkelijk lokaal verankerd blijkt. Immers, wanneer de *goede krachten* als extern worden ervaren, dan kan dit er toe leiden dat de mentale afstand vergroot eerder dan verkleint. Een gelijkaardig fenomeen is gekend in het onderzoek naar *community policing* waar men soms vaststelt dat een stijgende aanwerving van allochtone agenten de band met de bevolking van “etnische wijken” niet per se verbetert. Soms stelt men vast dat de “etnische” agenten de rondhangende jongeren harder aanpakken, net omdat ze afstand willen nemen tot de *slechte* elementen in hun gemeenschap of hun loyaliteit aan het korps benadrukken. Hoe, waarom, en onder welke omstandigheden een poging tot toenadering paradoxaal tot een toename van afstand leidt, valt niet gemakkelijk te voorspellen.

Over het aanbod van zinvolle vrijetijdsbesteding is het op dezelfde manier belangrijk een genuanceerde beoordeling te formuleren. Verveling kan er zeker toe leiden dat vandalisme wordt gepleegd of gevechten uitbreken. Een goed vrijetijdsaanbod is daarom zonder meer nuttig (naast zijn intrinsieke belang in termen van zelfontplooiing en persoonlijke ontwikkeling). Kinderen en adolescenten moeten kunnen sporten, muziek maken en theater spelen. Tegelijk mag men niet uit het oog verliezen dat de rellen in Stockholm moeilijk herleid kunnen worden tot een uitbarsting van

frustratie of een uiting van verveling. In de empirische analyse in hoofdstuk vijf van deze nota thematiseerden we de politieke dimensie van de rellen. Om het criminele aspect van de rellen niet te loochenen, en om het gebrek aan duidelijke politieke articulatie te onderstrepen, is het aangewezen om in deze over “infrapolitiek geweld” te spreken: een vorm van geweld die ergens tussen criminaliteit en politiek zweeft. Het is in ieder geval duidelijk gebleken dat in buitenwijken als Husby een vorm van politiek bewustzijn bloeit dat gedreven wordt door een oprechte bezorgdheid over het lot van deze stadsdelen en hun bevolking, maar ook door een kritische analyse van de huidige plaats van de buitenwijken binnen het bestaande maatschappelijke en democratische bestel. De link tussen dit bewustzijn en activisme, enerzijds, en de rellen, anderzijds, is wellicht indirect, maar daarom niet minder reëel. Beiden geven uitdrukking aan de “onrust en energie” die hier circuleren. Dit werpt de vraag op of de reactie op de rellen hier niet mee aan de slag moet. De Franse sociologen Michel Kokoreff en Didier Lapeyronnie bepleiten het Republikeinse potentieel van de banlieues. Zij geloven dat – naast een aangepast drugsbeleid en sociale maatregelen –

“men, in plaats van ‘overleg’ en haar simulacra, steun zou moeten verlenen aan de ontwikkeling van groepen die zich kunnen opwerpen als onontkoombare en geadviseerde gesprekspartners. [dat] het tijd is om tegenover de depolitisering van het vraagstuk van de banlieues een waarlijk politieke benadering te plaatsen. De *cité* herstellen, in de dubbele en nobele betekenis van dat woord, vraagt dat men politieke interventies in de wijken ontwikkelt en dat men steunt op de actoren die een stem proberen te geven aan zij die zonder stem zijn. [...] in plaats van als mensen die steun genieten zou men de inwoners van de buitenwijken volwaardig als burgers moeten beschouwen.”⁵²

Hun suggestie reikt ver voorbij een beleid dat onmiddellijk op de operationele preventie van rellen gericht is. Kokoreff en Lapeyronnie suggereren dat de structurele preventie van rellen een politieke dimensie moet kennen, die vertrekt vanuit een waardering van het democratische, opbouwende potentieel van het politieke bewustzijn en de onrust en energie in sommige delen van de minder bedeelde klassen. Maar ook tijdens de rellen zelf is een politieke interventie niet machteloos: een speech waarin de relschoppers tot uitschot worden herleid, gooit olie op het vuur; een toenaderingspoging van een vertegenwoordiger van de gevestigde orde – een commissaris of burgemeester -, wanneer deze oprecht gebeurt, kan sussend werken.⁵³ Natuurlijk hebben verschillende delen van de bevolking verschillende belangen, ervaren ze verschillende emoties en stellen ze verschillende eisen aan hun politieke vertegenwoordigers wanneer een rel uitbreekt. Vele kiezers verwachten een forse reactie. Maar misschien zijn nationale politici meer gebonden door zulke logica dan lokale politici, en het is daarom met name voor hen dat er een belangrijke taak weggelegd lijkt wanneer collectief geweld uitbreekt in de publieke ruimte. Zij hebben een beslissende rol te spelen in de handhaving van de democratische ruimte, zonder dat dit herleidt wordt tot een kil bewaken van, of beperkt blijft tot loutere ordehandhaving. De erg moeilijke oefening is om het infrapolitieke geweld om te buigen tot politieke actie, om in het geweld de kiemen van engagement te zien. De geschiedenis toont aan dat in dit woelige moment ruimte is – zowel voor ordehandhavers als voor demonstranten – voor *politieke* keuzes, dat macht en verzet niet veroordeeld zijn tot (rituele) wederzijdse afwijzing.

Bijlage 1: Onderzoeksmethodologie

Praktische methodologische keuzes en afwegingen

Naast de consultatie van secundaire literatuur en onderzoeksrapporten – over collectief geweld, stadsrellen, stedelijke onrust in Zweden, en meer algemene ontwikkelingen in de Zweedse samenleving – is dit rapport gebaseerd op gegevens die verzameld werden tijdens een bezoek van twee weken aan Stockholm. Negentien personen werden gesproken in semi-gestructureerde interviews van minimum één uur en maximum drie uur.¹ Het merendeel van de informanten bestond uit *gezagsdragers* (politiepersoneel, lokale politici, lokale en nationale ambtenaren), met uitzondering van enkele buurtbewoners en maatschappelijk geëngageerde onderzoekers. Toegang tot lokale jeugd lag moeilijk. Verantwoord kwalitatief onderzoek uitvoeren met raadpleging van jonge mensen, en ook van maatschappelijk kwetsbare mensen, vereist dat met hen een vertrouwensband wordt uitgebouwd. Dit was niet mogelijk in het bestek van twee weken. Contact met een lokale jongerenorganisatie, Megafonen, die sociaal en politiek werkzaam is, bleek ook onmogelijk. Zij hadden zich ten gevolge van de heisa rond de rellen in de luwte teruggetrokken. Een en ander betekent dat er een vertekening zit op de bevindingen die in deze nota worden gerapporteerd. De (geschatte) gemiddelde leeftijd van de informanten ligt al te hoog. Dit betekent voornamelijk dat de analyse op geen enkele manier kan gelden als een reconstructie van de subjectieve betekenis die rellen hebben voor jongeren die eraan deelnemen. In de interviews traden de rellen eerder naar voor als een “object” dat de aandacht trok en kreeg; als een beleidsobject eerder dan als een handeling – en hoewel hun bestaan als beleidsobject, en de maatschappelijke strijd hieromtrent, een belangrijk aspect van hun analyse kan zijn, is het belangrijk te beseffen dat zulke bespreking slechts een (noodzakelijk) beperkte weergave vormt.

In Zweden spreekt men Zweeds. De interviews waarover in deze nota wordt gerapporteerd, gebeurden overwegend in het Engels en gedeeltelijk in het Zweeds. Sommige interview gebeurden volledig in het Engels, anderen volledig in het Zweeds. Nog andere gebeurden in een combinatie van beide talen. De moedertaal van de onderzoeker is Nederlands, deze van de meeste respondenten Zweeds, van sommige Zweeds noch Engels. De keuze om een interview in het Zweeds of het Engels af te nemen werd genomen door de respondenten. Er werd vaak geswitcht tussen talen wanneer de onderzoeker of de respondent de juiste woorden niet vonden. Meestal bracht dit soelaas. In het licht van deze veeltalige toestand, moet rekening worden gehouden met enige mate van betekenisverlies. Op elke communicatie zit ruis, en het is in kwalitatief onderzoek belangrijk om deze ruis te minimaliseren of er in ieder geval bewust van, en expliciet over, te zijn. Soms biedt “ruis” mogelijkheden: de herhaling van een uitleg in een andere taal kan nieuwe inzichten verschaffen, die in de oorspronkelijke formulering verhuld bleven. Deze positieve noot mag niet verhullen dat veeltaligheid ook werkelijke grenzen heeft gesteld aan het onderzoek. Behalve dat twee weken te kort waren om een noodzakelijke vertrouwensband met rellende jongeren op te bouwen, spreken ze een jongerentaal die niet gemakkelijk toegankelijk is voor een anderstalige. De taal van nieuwslezers, onderzoeksrapporten, en andere *gezagsbronnen* is anders dan deze van de jeugd.

---

¹ Naast deze informele interviews voerden we ook enkele kortere, informele gesprekken en maakten we onsystematische aantekeningen over de omgeving en de sociale interactie die er zich afspeelde. De qua duur beperkte aanwezigheid liet evenwel geen voldragen etnografisch onderzoek toe.

Het was een bewuste keuze om de interviews niet op te nemen. Transcriptie, en dus integrale opname, is noodzakelijk wanneer men een gedetailleerde inhoudsanalyse beoogt, en zeker wanneer men hiervoor software wil gebruiken. Dit was de bedoeling niet van dit onderzoek, dat veeleer inzicht wilde krijgen in de stedelijke en maatschappelijke context van hedendaagse stadsrellen. Uitgebreide notities werden op papier gesteld, waarbij de voornaamste betrachting was om de argumentatie en de basale verhaallijnen van de geïnterviewde personen correct samen te vatten, met de nodige aandacht voor illustratieve anekdotes. Bij het maken van de notities, en nog meer bij de verwerking ervan, werd ook rekening gehouden met de noodzaak om informatiebronnen anoniem te houden. Geen enkele informant wordt in deze nota met naam en toenaam genoemd. Enkel wanneer een officiële communicatie wordt geciteerd of samengevat, vermeld ik de bron ervan op herkenbare wijze.

Een en ander heeft gevolgen voor de *kennisstatus* van wat beschreven en beargumenteerd wordt in deze nota. Ten eerste volgt er een analyse van één stadsrel. Het verklaren van één stadsrel, zelfs indien er verwezen wordt naar inzichten uit de literatuur naar rellen in hun algemeenheid, vormt een andere oefening dan het verklaren van rellen als dusdanig. Dit onderzoek koppelt idiosyncratische kennis over één casus aan meer algemene sociologische inzichten, maar ambieert op geen enkel moment de ontwikkeling van nomothetische kennis over het ontstaan van stadsrellen. Ten tweede volgt er geen definitieve analyse van de rellen in Stockholm (in mei 2013). Hiervoor ontbreken met name de stemmen van de jongeren (en die van hun ouders) te zeer. Dit betekent niet dat geen empirische of zelfs causale claims zullen geformuleerd worden, maar wel dat dit met de nodige terughoudendheid gebeurt en dat deze met de bovenstaande opmerkingen in het achterhoofd dienen geïnterpreteerd te worden.

Ook inzake woordkeuze is enige voorzichtigheid geboden: de titel van deze nota gewaagt zowel van onrust als van rellen. In de Zweedse berichtgeving gewaagt men van “oroligheter” (+/- onrust), “kravallerna” (rellen) en “upplopp” (rellen) en af en toe over “uppror” (rebellie). In een Engelstalig pers communiqué sprak een Zweedse politiek-geïnspireerde middenveldorganisatie over een “community uprising” (+/- revolte). “Spel” was een metafoor die werk gebruikt door respondenten, maar ook (door een geïnterviewde in een krantenartikel) “burgeroorlog” en (door een respondent) “guerilla-oorlog.” Afhankelijk van de term die men kiest, krijgt dezelfde gebeurtenis en andere betekenis, en wellicht ook een ander maatschappelijk en politiek belang. Eventueel zou een onderzoek dat dicht bij de betrokken jongeren staat, meer inzicht kunnen verschaffen in de precieze betekenis, en de reikwijdte, van hetgeen gebeurd is. Echter, behalve dat men wellicht een veelvoud aan motivaties zou terugvinden – verschillende jongeren hebben verschillende redenen om aan een rel deel te nemen – moet men beseffen dat ook deze jongeren de regels van het communicatiespel kennen. In interviews doen zij net als elke andere informant aan *framing*. Ook hun ervaring verschaft geen directe toegang tot de juiste betekenis van een stadsrel: deze komt vaak vooral tot stand na de gebeurtenissen zelf, in het maatschappelijke debat errond. Woordkeuze speelt in dit debat een cruciale rol. Dit rapport spreekt in deze context in de eerste plaats over rellen, omdat dit de dominante woordkeuze is in het maatschappelijke debat, maar in het volle besef dat dit noch een neutrale, noch een eenduidige term is.

De onmogelijkheid van een definitieve verklaring

Naast bovenstaande praktische methodologische keuzes, ziet elke analyse van collectief geweld zich geconfronteerd met het meer fundamentele probleem in welke mate het mogelijk is een eenduidige, definitieve of consensuele verklaring van deze of gene rel te ontwikkelen. De vraag waarom of onder welke omstandigheden een rel uitbreekt, die het vermoeden in zich houdt dat

een klaar antwoord ook houvast biedt in onze pogingen om rellen te voorkomen, kent verschillende soorten antwoorden, die terugkoppelen aan verschillende causale woordenschatten (reden versus oorzaak, aanleiding versus oorzaak, risicofactoren versus configuratie van oorzaken (waarvan sommige *'neccesary, but not sufficient'*, andere *'sufficient, but not necessary'*). En elke poging tot causale analyse wordt bovendien bezwaard door de quasi onmogelijkheid om het morele en politieke "oordeel" van de onderzoeker uit te schakelen.⁵⁴ Geconfronteerd met deze moeilijkheid, lijkt het misschien raadzaam om "de zoektocht naar de meest bepalende oorzaken op te geven, en dit soort handelingen eerder aan te grijpen als een toegangspoort tot een beter begrip van de omliggende samenleving."⁵⁵ Zulke zijwaartse beweging biedt geen volledige oplossing, omdat de claim impliciet blijft dat de omliggende samenleving – als context – een belangrijke rol speelt in de verklaring van de rel in kwestie, maar ze neemt wel enige druk weg om de precieze oorzaak van de geweldsdaad bloot te leggen. Ook belooft de beweging politieke relevantie: door nadruk te leggen op de maatschappelijke context, biedt ze ook mogelijkheid tot reflectie over de wenselijkheid van politieke – en niet slechts politionele – actie (in haar breedste zin). Aanvaarden we de rel en de maatschappelijke context die er vermeend aanleiding toe heeft gegeven?⁵⁶ Beschouwen we de rel als een anomalie binnen die context? Of zien we een intrinsieke link *en* willen we de context wijzigen in een poging om een volgende (nu expliciet onwenselijk geachte) rel te voorkomen?

Eindnoten

- ¹ Vgl. James Diego Vigil (2003). Urban Violence and Street Gangs. *Annual Review of Anthropology* 32: pp. 225-242.
- ² Vgl. Aurelius Augustinus (2007). *De stad van god*. Amsterdam: Ambo.
- ³ Louis Wirth (1938). 'Urbanism as a Way of Life.' *The American Journal of Sociology* 44 (1): 1-24. (p. 16.)
- ⁴ Vgl. Philippe Bourgois, Bridget Prince & Andrew Moss (2004). 'The Every-Day Violence of Hepatitis C Among Young Women Who Inject Drugs in San Francisco.' *Human Organization* 63 (3): 253-264.
- ⁵ Charles Tilly (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ⁶ OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising. Country Note: Sweden*. www.oecd.org/els/social/inequality
⁷ [OECD](http://www.oecd.org/els/social/inequality) (2013), *Crisis squeezes income and puts pressure on inequality and poverty*. Paris: OECD.
- ⁸ Torbjörn Nilsson & Anders Ivarsson Westerberg (2011). *Våldsamme upplopp i Sverige – från avvikelse till normalitet*. Stockholm: MSB.
- ⁹ Abby Peterson (2001). *Contemporary Political Protest: Essays on Political Militancy*. Farnham: Ashgate.
- ¹⁰ Cf. Bo Malmberg, Eva Andersson & John Östh (2013). 'Segregation and Urban Unrest in Sweden.' *Urban Geography* 34 (7): 1031-1046.
- ¹¹ Carl-Ulrik Schierup and Aleksandra Ålund (2011). 'The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and the politics of exclusion.' *Race & Class* 53 (1): 45-64 (at 46).
- ¹² Torbjörn Nilsson & Ivarsson Westerberg (2011). *Våldsamme upplopp i Sverige – från avvikelse till normalitet*. Stockholm: MSB.
- ¹³ Swedish Civil Contingencies Agency (2013). *Five Challenging Future Scenarios for Societal Security*. Stockholm: MSB.
- ¹⁴ Cf. Bo Malmberg, Eva Andersson and John Östh (2013), 'Segregation and Urban Unrest in Sweden'. *Urban Geography* 34 (7): 1031-1046.
- ¹⁵ Per Olof Hallin, Alban Jashari, Carina Listerborn and Margareta Popoola (2010). *Det är inte stenarna som gör ont*. Malmö: Malmö Publikationer I Urbana Studier.
- ¹⁶ *Five Challenging Future Scenarios*, p. 23.
- ¹⁷ Cf. Malmberg et. al. 'Segregation and Urban Unrest in Sweden.'
- ¹⁸ Vgl. S. Alexander Haslam & Stephen Reicher (2012). 'Contesting the nature of conformity: What Milgram and Zimbardo's studies really show.' *PLoS Biology* 10 (11): e1001426.
- ¹⁹ Nicholas Onuf (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- ²⁰ Neithard Bulst, Jörg Fisch, Reinhart Koselleck & Christian Meier (1984). 'Revolution, Rebellion, Aufruhr, Bürgerkrieg.' 653-788 in Werner Conze (red.). *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart: Klett-Cotta. (p. 675).
- ²¹ Charles Tilly (1978). *Collective Violence in European Perspective: Revised Version*. CRSO Working Paper. Ann Arbor, Michigan: Center for Research on Social Organization, p. 1.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid., p. 35.
- ²⁴ Michel Wieviorka (2005). *La Violence*. Paris: Hachette, p. 57.
- ²⁵ Ibid., p. 60. Voor een andere invulling van het begrip infrapolitiek, cf. James Scott (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven & London: Yale University Press.
- ²⁶ Charles Tilly (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 52.
- ²⁷ Caroline Liedenbaum, Liesbeth Descheemaeker, Marleen Easton, Jannie Noppe, Paul Ponsaers, Jan Terpstra, Gudrun Vande Walle, & Antoinette Verhage (2013). *De wijk achter de botsing: Een onderzoek naar wijken in Nederland en België met ernstige ordeverstoringen*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- ²⁸ Mustafa Dikeç (2007). *Badlands of the Republic: Space, Politics, and Urban Policy*. Malden: Blackwell Publishing.
- ²⁹ Robert Goodin & Charles Tilly (2006). *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- ³⁰ Vgl. Johan Huizinga (1950). *Homo ludens: Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*. Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon.
- ³¹ Wieviorka. *La Violence*, p. 233.
- ³² Ibid., p. 232.
- ³³ Expressen.se (21 mei 2013), 'Det kändes som ett inbördeskrig.'
- ³⁴ Jonas Hassen Khemiri (13 maart 2013). 'Bästa Beatrice Ask.' Geraadpleegd op <http://www.dn.se>
- Abby Peterson (2008). 'Who Owns the Streets? Ritual Performances of Respect and Authority in Interactions Between Young Men and Police Officers.' *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 9 (2): 97-118.

- ³⁵ Janet Abu-Lughod (2007). *Race, Space, and Riots in Chicago, New York, and Los Angeles*. New York: Oxford University Press, p. 270.
- ³⁶ Vgl. Jorg Kustermans & Erik Ringmar (2011). 'Modernity, boredom & war: a suggestive essay.' *Review of International Studies* 37 (4): 1775-1792.
- ³⁷ Vgl. Ilse van Leiden, Nicole Arts & Henk Ferweda (2009). *Rellen om te rellen: Een studie naar grootschalige openbare-orde verstoringen en notoire ordeverstoorders*. Arnhem: Bureau Beke.
- ³⁸ Thomas Hall & Sonja Vidén (2005). 'The Million Homes Programme: a review of the great Swedish planning project.' *Planning Perspectives* 20 (3): 301-328.
- ³⁹ Allan Pred (2000). *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press. Ook: Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René Leon Rosales (2012). *Om ras och vithet i det samtida Sverige*. Botkyrka: Mangkulturellt Centrum.
- ⁴⁰ Ungdomsstyrelsen (2008). 'Fokus08: En analys av ungas utanförskap.' *Ungdomsstyrelsens skrifter* 9.
- ⁴¹ Pred, *Even in Sweden*.
- ⁴² Vgl. Les Back, Sinha Shamser & Bryan Charlynnne (2012). 'New hierarchies of belonging.' *European Journal of Cultural Studies* 15 (2): 139-154.
- ⁴³ Vgl. Antoon Vrints (2011). *Het theater van de straat: Publiek geweld in Antwerpen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- ⁴⁴ Maureen Eger (2010). 'Even in Sweden: The Effect of Immigration on Support for Welfare State Spending.' *European Sociological Review* 26 (2): 203-217.
- ⁴⁵ Marcel Mauss (2012). *Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*. Paris: Presse Universitaire de France.
- ⁴⁶ Thomas Hylland Eriksen (2007). 'Trust and Reciprocity in Transnational Flows' 1-17 in Marianne Elisabeth Lien & Marit Melhuus (red.). *Holding Worlds Together: Ethnographies of Knowing and Belonging*. New York: Berghahn Books.
- ⁴⁷ Claude Grignon & Jean-Claude Passeron (1998). *Le Savant et le populaire: Misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature*. Paris: Gallimard/Le Seuil.
- ⁴⁸ Vgl. Loïc Wacquant (1992). 'Banlieues françaises et ghetto noir américain: de l'amalgame à la comparaison.' *French Politics and Society* 10 (4): 81-103.
- ⁴⁹ *Five Challenging Future Scenarios*, p. 23.
- ⁵⁰ Voor een toegangelijke inleiding, cf. Walter Weyns (2008). *Het geval Canetti*. Leuven: Acco.
- ⁵¹ Christian Borch (2012). *The Politics of Crowds: An Alternative History of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 237-246.
- ⁵² Michel Kokoreff & Didier Lapeyronnie (2013). *Refaire la cité: L'avenir des banlieues*. Paris: Seuil.
- ⁵³ Abu-Lughod, *Race, Space, and Riots*, p. 273.
- ⁵⁴ Hidemi Suganami (2011). 'Causal Explanation and Moral Judgment: Undividing a Division.' *Millennium: Journal of International Studies* 39 (3): 717-743.
- ⁵⁵ Mats Berglund (2010), ' "Ett odygdigt leverne": Om Södermalmsupploppet 1719 och glasbrugsgatorna i Katarina församling.' *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 59:1-19 (at 1).
- ⁵⁶ Vgl. Leif Jerram (15 augustus 2011), 'Are riots normal? Or, Don't panic, Captain Mainwaring!' <http://blog.oup.com/2011/08/are-riots-normal/>, die nuchter vaststelt dat "[riots] are just one of those random things that happen in all sorts of societies from time to time. [...] People sometimes just do weird stuff they can't really explain – sometimes, there isn't an over-arching narrative. Society [...] goes on."

COLOFON

Auteur:

Jorg Kustermans

Met dank aan:

Maarten Loeckx

Lay-out:

Gamma nv

Drukwerk:

Drukkerij van het Vlaams Parlement

Verantwoordelijke uitgever:

Tomas Baum, Leuvenseweg 86, 1000 Brussel

Brussel, 25 maart 2014

ISBN 9789078864653

Disclaimer

Hoewel door het Vlaams Vredesinstituut uiterste zorgvuldigheid werd betracht bij de redactie van dit document, kan het niet aansprakelijk worden geacht of gesteld voor mogelijke vergissingen of onvolledigheden. Tevens wordt geen enkele vorm van aansprakelijkheid aanvaard voor enig gebruik dat een lezer van dit document maakt.

Vlaams Vredesinstituut

Leuvenseweg 86

1000 Brussel

tel. +32 2 552 45 91

vredesinstituut@vlaamsparlement.be

www.vlaamsvredesinstituut.eu

Het Vlaams Vredesinstituut werd bij decreet opgericht door het Vlaams Parlement als onafhankelijk instituut voor vredesonderzoek. Het Vredesinstituut voert wetenschappelijk onderzoek uit, documenteert relevante informatiebronnen, en informeert en adviseert het Vlaams Parlement en het brede publiek over vredesvraagstukken.